

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

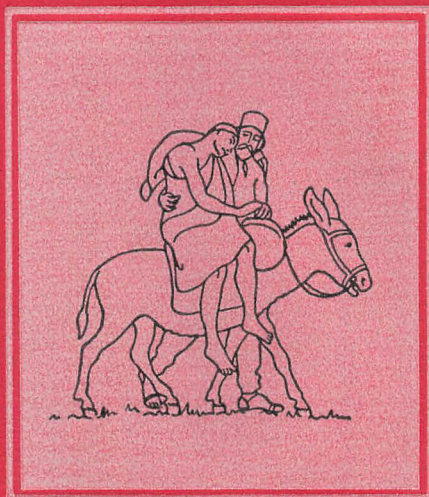
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DET GAMLE
HILLERØD HOSPITAL

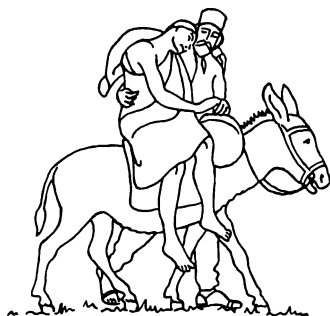
1726 — 1866

DET GAMLE
HILLERØD HOSPITAL
1726 — 1866

NILS GUSTAFSSON

DET GAMLE
HILLERØD HOSPITAL

1726 — 1866

PUBLIKATION
III

UDGIVET AF
RUD. PALLESEN · HILLERØD

1958

Publikation III

Juni 1958

Tekst:

Nils Gustafsson

Foto:

Frederiksborg

Rigsarkivet

Nationalmuseet

Rathsach

Ely-foto

Klicheer:

Københavns Klichefabrik

Sats og tryk:

Rud. Pallesen

Hillerød

FORORD

Omtrent midt i Slotsgade, på det sted hvor gaden har sin stærkeste krumning, og på det eneste sted hvorfra man - med blik til venstre og højre - kan overskue næsten hele gaden fra Torvet til slottet, ligger en køn, gammel én etages bygning med høj frontispice, der luder let bagover og synes ligesom at trække sig sky tilbage for den moderne trafik. De fleste forbipasserende lægger naturligvis nok mest mærke til de tre butikker, der har til huse i ejendommen; en del kender måske mindetavlen, der er opsat på huset for sprogforskeren J. N. Madvig; men kun de færreste tænker sikkert på, at her lå det gamle Hillerød Hospital, og at den gamle bygning var hospitalsforstanderens bolig.

I vore dage opfattes *hospital* og *sygehus* almindeligvis som synonymmer, og begge betegnelser bruges i flæng, men i ældre tid var det anderledes. Medens sygehusene udelukkende tog sig af syge og tilskadekomne, var hospitalerne milde stiftelser, der gav både syge, fattige og nødlidende ophold og pleje. Hillerød Hospital blev dog ikke grundlagt som mild stiftelse, men som kongeligt internat for »*spectaculense*«, det vil sige fattige stakler, der havde været så hårdt angrebet af kopper, hudtuberkulose (lupus) m. v., at deres ansigter var misdannede og vansirede, hvorfor de var til afsky for godtfolk.

Det gamle Hillerød Hospital, der blev oprettet af *Frederik IV* 1726, lå i Slotsgade (nuv. nr. 23 - 25). Det blev nedlagt 1866 efter i en lang årrække at have været almindelig mild stiftelse for fattige i Frederiksborg amt, og bygningerne blev solgt til private. Hospitalsforstanderboligen (nr. 23) er i hovedtrækkene uændret, medens selve hospitalsbygningen (nr. 25) er helt ombygget. I 1870 blev hospitalet genopret-

tet og fik til huse i en nyopført bygning i Nyhuse (Grønnegade 4), men i 1929 blev det endeligt nedlagt og ejendommen overdraget til Frederiksborg slotssogns kommune, der indrettede alderdomshjem i den tidligere hospitalsbygning.

Nærværende fremstilling behandler det gamle hospital i Slotsgade. Hospitalets historie efter flytningen til Nyhuse må det være forbeholdt en senere tid at behandle i enkeltheder.

Jeg bringer bogtrykker *Rud. Pallesen* er oprigtig tak for udgivelsen af dette skrift, der er det tredje i den række publikationer, hr. Pallesen for et par år siden begyndte at udsende. For en del værdifulde oplysninger takker jeg dr. phil. *Jan Steenberg*, der tillige har vist mig den venlighed at gennemlæse mit manuskript. Jeg takker ligeledes politimester *E. Reinstrup*, der med stor beredvillighed har stillet arkivalier og oplysninger om Hillerød Hospitals Legat til min disposition. Min kollega, overlærer *Paul Holm*, der har givet mig nyttige råd og vink, bringer jeg min bedste tak.

Nils Gustafsson

INDLEDNING

Kristendommens bud om næstekærlighed førte i middelalderen den katolske kirke naturligt ind i den første ordnede sociale forsorg. Syge og nødlidende, der af det verdslige samfund ubarmhjertigt var overladt til deres egen skæbne, kunne hos kirken og i klostrene finde lindring og trøst i deres nød. Munkene tog sig af syge og sårede og lod dem nyde godt af frugten af stille stunders syslen med medicin og kirurgi; vejfarende fattige og trængende fandt i klosteret et velkomment herberg, og ved at tilbyde sin arv har mangt et aldrende menneske fundet kærlig omsorg og pleje bag klosterets mure i sit livs aften.

I forbindelse med kirken er de første *helligåndshuse* oprettet som stiftelser, der blev opretholdt ved milde gaver og almisser fra fromme velgørere, med det formål at modtage fattige, syge og nødlidende, som ikke længere var i stand til at gå fra dør til dør og betle til livets nødvendigheder. Helligåndshusene var plejehjem, mere end de var hospitaler.

Middelalderens svøbe var spedalskheden, og de stakler, der blev ramt af den, blev isolerede i særlige hospitaler eller leprosorier, der efter de værgeløses beskytter kaldtes *Sct. Jørgensgaard*. I Nordsjælland fandtes sådanne gårde både i Slingerup og i Helsingør. Når de spedalske blev anbragt i disse hospitaler, var det ikke, fordi man ville forsøge at helbrede dem, da man højst kunne lindre deres nød; men det var først og fremmest for at isolere dem, både fordi man var klar over smittefaren, og for at de spedalske, der var hårdst angrebne, ikke ved deres hæslege udseende og ved den ulidelige stank,

der hang ved dem, skulle være andre mennesker til afsky og væmmelse. De spedalske var ulykkelige mennesker, der var sat langt uden for samfundet; selv kirken vendte sig fra dem, da deres frygtelige sygdom blev taget som et udtryk for Guds vrede.

Efter reformationen, da spedalskheden næsten var udryddet herhjemme ved hjælp af en meget streng isolation af de angrebne, blev Sct. Jørgensgaardene enten nedlagt eller indrettet til pesthuse eller almindelige hospitaler, ligesom helligåndshusene og de nedlagte klostre mange steder blev omdannet til verdslige stiftelser for fattige og nødlidende, fortrinsvis gamle. Karmelitterklosteret i Helsingør blev eksempelvis i 1541 omdannet til almindeligt hospital. Omsorgen for fattige og syge gik hermed fra kirken til de stedlige offentlige myndigheder; men stiftelser og hospitaler blev stadig opretholdt, hovedsagelig ved frivillige gaver og almisser. Da det dog langt fra var muligt at komme alle trængende og nødlidende til hjælp, florerede tiggeriet og antog efterhånden et så kolossalt omfang, at det blev en ren landeplage med tiggerskarerne, der drev om på vejene og hjemsøgte byer og landsbyer. Særlig slemt var det i begyndelsen af 1700-tallet, da *Frederik IV* gang på gang nødsagedes til at gribe ind, dog uden synderlig held. Ved et reskript 1701 blev det bestemt, at man i Pesthuset i København skulle indsætte alle tiggere, »som i deres Ansigter saa meget ilde ere læderede, at man fast maae have Afskye for at se dertil!« Et nyt reskript 1703 uvidede påbudet til også at gælde fattige fra Frederiksborg og Kronborg amter. Men lige meget hjalp det, og end ikke den store omlægning af hele fattigvæsenet 1708 formåede blot nogenlunde at dæmme op mod tiggerplagen. Da det grasserende tiggeri og de hæsligt udseende fattige ved deres nærværelse ved de kongelige slotte og på vejene, hvor majestæten skulle færdes, begyndte at genere kongen, besluttede man at gøre foranstaltninger til at få samlet de mest ynkværdige fra hele landet i en særlig stiftelse.

Det gav anledning til oprettelsen af Hillerød Hospital.

PLANERNE OM ET HOSPITAL I HILLERØD

»Han var fattiges Velgører, syges Hjælper, Skolebørns Talsmand«. Således står der på den tavle, Frederiksborg Amts historiske Samfund i 1922 lod opsætte over hoveddøren til præstegården i Hillerød i mindet om præsten *Peder Hersleb* (1689—1757), der boede her 1719-25. Både som sognepræst og slotspræst i Frederiksborg og senere som biskop over Sjællands stift øvede Peder Hersleb en så fortjenstfuld gerning, at han må nævnes som en af den danske kirkes betydeligste skikkelser. Mindetavlen i præstegårdsmuren er Hillerøds tak til den mand, der - som de fattiges velgører - i begyndelsen af 1720'erne fik ordnet byens fattigvæsen. Som skolebørnenes talsmand tog han - ved at grundlægge den første skole i sit anneks Nr. Herlev - initiativet til oprettelsen af de 240 skoler på de øvrige rytterdistrikter, og gennem sin indflydelse på Frederik IV var han - i samarbejde med amtmand *Friderich von Gram* - med til at forberede oprettelsen af hospitalet i Hillerød.

Det første udkast til et hospital for syge og vansirede fattige er uden tvivl udarbejdet af Peder Hersleb. Vi kender desværre ikke forslagets enkeltheder eller året for dets udarbejdelse, som må være sket før 1722. Dette år skriver amtmand Gram nemlig i et brev, dateret 2. maj til Hersleb: »Som ieg erindrer mig, at Hr. Magister tilforen engang har talt om, hvorledis een Anstalt kunde giøres, hvor ved de mange fattige Bønder og andre Børn, som løber Landet omkring at betle deris Brød, kunne underholdes . . . da siden i Gaar ved Hans kongl. Mayts. Taffel her paa Friderichsborg Slot blef talt om denne Matteredie og Hans Mayts. naadigst var tilfreds med, om een eller anden goed Anstalt sligt at forekomme kunde udenckenis, alt saa bad ieg Hr. Magister hand derom vilde forfatte sinne Tancker og

mig med allerførste tilsender, da jeg det igien Hans Mayts. allerunderdanigst vil forestille . . .«.

Efter denne opfordring har Hersleb indsendt et forslag, som Gram

Biskop Peder Hersleb (1689—1757).

Sognepræst i Hillerød og slotspræst ved Frederiksborg 1719—25.

yderligere har uddybet og suppleret og derefter videresendt direkte til kongens kabinetssekretær *Andreas Lüders*, der var en god bekendt af amtmanden. I brevet til kabinetssekretæren skriver Gram den 13. december 1722: »Jeg tilsender Mons. Liudersen (Lüders) herved det forhen omtalte Documente eller min allerunderdanigste Forslaug paa hvad Maade allerbest siuntis dend Anstalt kunde giøris til at holde de mange fattige omløbende Betlere her fra Stedet, jtem og de afskyelige i Ansigterne forderfvede Mennisker, saa som offte og i temmelig Mengde ofverløber det høje Herskab . . .«

Der skulle imidlertid gå lang tid, inden der kom rigtig gang i ar-

bejdet. Planen eller planerne - der blev indsendt flere af den efterhånden utålmodige amtmand - blev sendt til udtalelse i Danske Kancelli, der tog sig god tid og havde sagen liggende i over to år, og også

Amtmand, geheimeråd Friderich von Gram.
Hospitalets direktør 1726—41.

Sjællands biskop *Christen Worm* fik sagen til udtalelse. Af en eller anden grund var biskoppen modstander af planen, men som det så ofte gik den stakkels *Worm*, blev der heller ikke i dette tilfælde taget hensyn til hans erklæring, og omsider gik hospitalssagen i orden. Den 29. maj 1725 kunne Rentekammeret meddele amtmand Gram, at »det allernaadigst har behaget Hans kgl. Mayst. til fattige Folches Ophold at lade indrette i Hillerød Bye et Hospital . . .« og man kunne gå i gang med at udarbejde en fundats for hospitalet og påbegynde opførelsen af en bygning i Hillerød på den grund, kongen havde skænket i det yderste hjørne af den såkaldte Lille Jægersgaardsvang.

I 1692 havde en stor brand raseret det meste af Slotsgade, og i en årrække derefter lå mange af de afbrændte pladser øde hen. For at få fuldført genopbygningen blev det bestemt, at de grunde, der efter tyve års forløb ikke var blevet bebygget igen, skulle overtages af kongen. Blandt de grunde, kronen på denne måde kom i besiddelse af, var det sydøstlige hjørne af Lille Jægersgaardsvang, som kongen derfor skænkede til byggegrund for Hillerød Hospital. Her opførtes straks en hospitalsbygning og et lille hus til forstanderen.

Efter tidens skik blev der over hospitalsdøren indmuret en sandstenstavle med følgende indskrift:

Her Kand I arme Folck jer Sorg og Nød forgleme,
Og eders Uselhed for Verdens Øyne giemme,
Lad det og blive Her i evig Brug og Skik,
At tacke Eders Gud og fierde FRIDERICH
ANNO MDCCXXVI

Forfatteren til disse linier var poeten *Jørgen Friis* (1684—1740), der var præst i Helsingø fra 1719 til sin død. Adskillige gange opvartede han Frederik IV med sine vers, og indskriften over hospitalsdøren er antagelig blevet til på kongens foranledning.

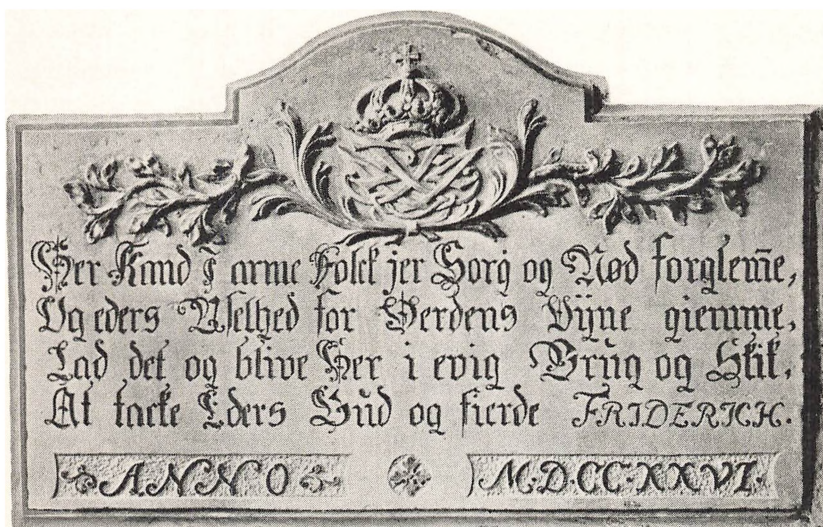
Af et rentekammerbrev til Gram fremgår det, at sandstenen er fremstillet i København af sten- og billedhugger *C. J. Heimbrod*, der af kongen tidligere var benyttet ved restaureringsarbejder på Kronborg. Heimbrod fik 6 rdl. 2 sk. for tavlen.

HOSPITALET'S LEDELSE OG ØKONOMI

Den 1. januar 1726 var man nået så vidt med forberedelserne til oprettelsen af hospitalet i Hillerød, at Frederik IV kunne underskrive fundatsen. I stiftelsen, der skulle opretholdes ved renterne af en kapital på 24000 rigsdaler, som kongen skænkede »udi Courant klingende Mynt«, skulle indsættes 30 personer, »som enten i Ansigtet eller paa Arme og Beene, eller andensteds paa Kroppen, af Flod eller

Kræft ere ilde tilreede, eller og med een eller anden udvortes Skade kand være Folk vederstyggelige«.

Fundatsen benævner disse syge mennesker *spectaculense* - et ud-

Mindetavle med Frederik IVs spejlmonogram opsat over hospitalets hoveddør ved oprettelsen 1726.

tryk, der viser, at det var hensigten i det nye hospital at samle de elendige personer, der ved deres afskyelige, uhyggelige udseende kunne virke skræmmende og frastødende på godtfolk.

De *spectaculense* skulle »opledes og udsøges« af amtmændene på Frederiksborg, Kronborg, Hørsholm og Københavns amter, og sognepræsterne skulle give dem attest på deres elendighed samt bevidne, at deres fødselssted og bopæl var i et af de fire amter; hvis det med tiden skulle vise sig, at der var plads tilovers i hospitalet, skulle der være åbnet mulighed for også at indtage syge fra det øvrige ryttergods i landet.

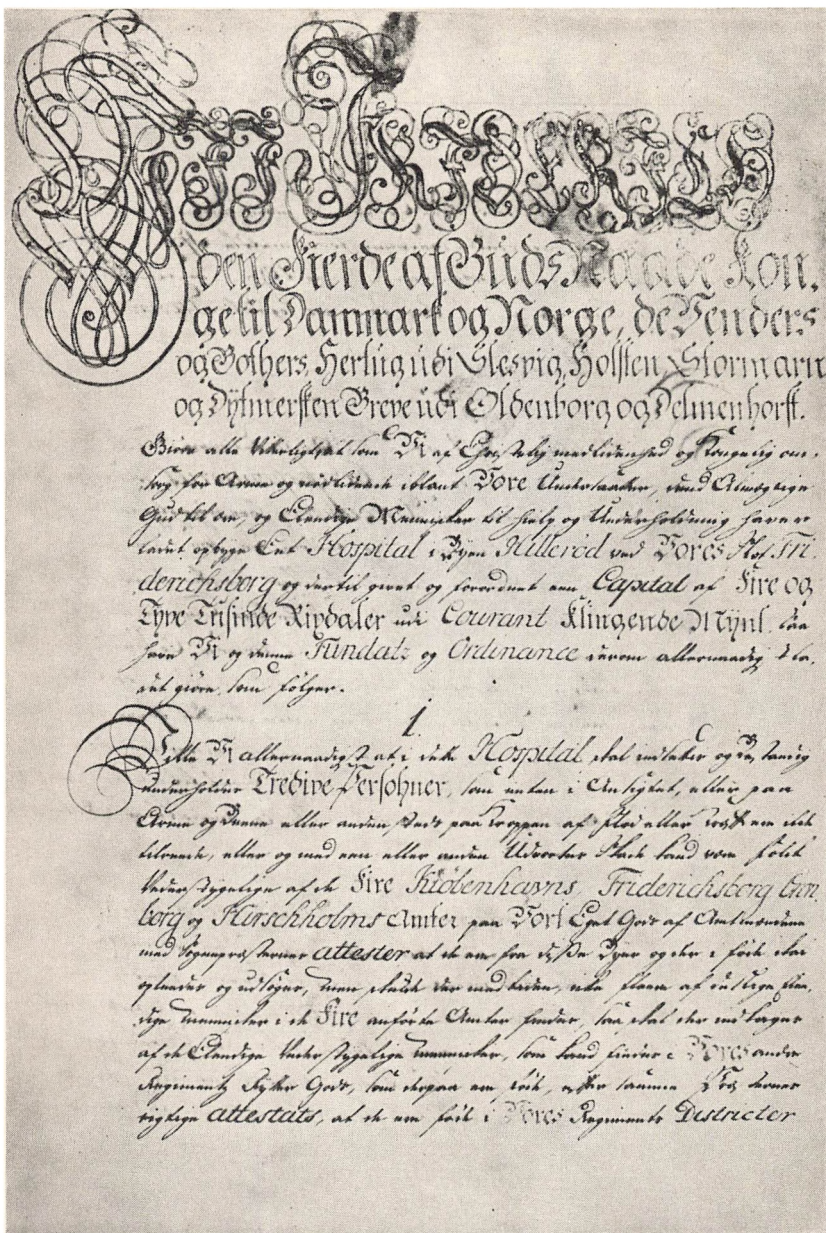
Til direktører for Hillerød Hospital blev beskikket amtmanden over Frederiksborg og Kronborg amter *Friderich von Gram* (1664—1741) og den kongelige konfessionarius *Søren Lintrup* (1669—1731).

I forvejen samarbejdede de som skolarker for latinskolen. Det var de to direktørers opgave at føre et overordnet tilsyn med hospitalet og dets midler samt at påse, at hospitalslemmerne fik forsvarligt underhold. Direktionen skulle endvidere udpege en velegnet forstander og indstille ham til kongelig udnævnelse, såfremt det var »en gudfrygtig og til den Forretning duelig og beqvem Person«. Som kommitterede - eller inspektører, som de senere kaldes - skulle slots- og sognepræsten ved Frederiksborg og regimentsskriveren sammesteds gå direktørerne til hånd, idet det var deres opgave at føre et mere dagligt tilsyn med hospitalet og dets forstander samt at approbere og decidere hospitalsregnskaberne.

Ved andre hospitaler og stiftelser var det almindeligt, at direktionen bestod af stiftsøvrigheden - stiftamtmand og biskop - men til direktør for anstalten i Hillerød har det været naturligt at udpege den stedlige amtmand, så meget mere som Fr. v. Gram havde været særlig ivrig for at få oprettet dette specielle hospital for spectaculeuse.

Hospitalets betydeligste indtægt var de årlige renter af den kapital, kongen havde skænket. Den kongelige obligation skulle forstanderen opbevare i hospitalskassen, og rentepengene blev udbetalt med 600 rdl. hvert halvår af Zahlkammeret; det var en sikker indtægt, men ikke tilstrækkelig til at opretholde hospitalets drift, hvorfor det blev tilladt at opstille en pengeblok på gaden uden for hospitalet, hvori gavmilde forbipasserende kunne nedlægge almisser, der ubeskåret tilfaldt de spectaculeuse. Blokken var forsynet med svære låse, som de to kommitterede havde hver sin nøgle til. Endvidere fik hospitalet løfte om at få del i de tavlepenge, der blev indsamlet ved gudstjenesterne i slotskirken i Fredensborg. Til brændsel skulle årlig udvises 20 læs brænde og 20 læs tørv fra »Gadevangen«, og bønderne var pligtige til at køre det til hospitalet.

Når udgifterne til lønninger, vedligeholdelser og reparationer var afholdt, skulle det eventuelle overskud henlægges, og så snart den opsparede sum var nået op på 100 rdl., skulle direktionen sørge for at udsætte den på rente, så der ved kapitalens tilvækst kunne indtages flere lemmer.

Forsiden af hospitalets kalligraferede fundats fra 1726.

Den første forstander, direktørerne udpegede, hed *Lars Grubbe*; han fik den 18. januar 1726 kongelig konfirmation på sin bestalling som hospitalsforstander i Hillerød. Kort forinden havde han underskrevet den særlige instruks, Gram og Søren Lintrup havde ladet opsætte, og hvoraf det fremgår, at forstanderen foruden at føre tilsyn med hospitalslemmerne, bygningerne og inventaret tillige skulle føre hospitalsregnskaberne. Hospitalets penge blev opbevaret i en særlig »Jern bonden Casse med 3 Laase og 3 differente Nøgler«, hvoraf de kommitterede hver skulle have én og forstanderen én, således at kassen kun kunne åbnes, når de alle tre var samlet til stede. Det var en besværlig ordning; men til gengæld var den unægtelig så sikker, man kunne ønske sig.

Kun med direktørernes særlige tilladelse måtte forstanderen lade foretage reparationer på bygninger og inventar. Småreparationer indtil et beløb af 1 rdl. kunne han dog lade udføre, men rigtignok kun, såfremt det var godkendt af de kommitterede! Da forstanderen skulle holde bøn daglig både morgen og aften for lemmerne, måtte han ikke uden tilladelse foretage udenbys rejser, ligesom han ikke uden forlov måtte udeblive om natten. Hans løn blev fastsat til 100 rigsdaler, og desuden fik han fri græsning til to køer samt 16 læs hø.

Lars Grubbe (hospitalsforstander 1726—30) ansøgte nogle år efter sin ansættelse om lønforhøjelse, men fik 1730 fra kancelliet via amtmand Gram bestemt afslag, idet man henviste til hospitalets fundats, hvor forstanderens løn udtrykkelig var fastsat, og da det i kancelliets ekspeditionsinstruks ikke var tilladt at gøre forestillinger om lønforbedringer, ville kancelliet slet ikke forelægge kongen Grubbes anmodning. Lars Grubbe døde i øvrigt uventet samme år (1730).

DE FØRSTE LÆGER I HILLERØD

Hospitalet for de spectaculeuse var oprindeligt ikke blot tænkt som en forsørgelsesanstalt eller et plejehjem, men lige så meget som et sygehus, hvor lemmerne kunne komme under lægebehandling. Der skulle ifølge fundatsen ansættes »en Chirurgus, som er vel erfaren

udi Anatomien, og ey alleene forstaaer at læge udvortes, men endog-saa indvortes Skade«, og man ventede sig gode resultater, for det bestemtes, at de lemmer, der var blevet helbredt, og som ikke længere behøvede at være under »Chirurgi Haand og Cur«, straks skulle begive sig ud af hospitalet til deres hjemegn og søge deres næring der. Den kirurg, der blev ansat, var dog ikke den første læge i Hillerød.

Christian IV havde allerede i 1642 givet en barber ved navn *Peter Thygesen* privilegium på i Hillerød »noget Badskjer Haandværk sammesteds at bruge«. Han må være blevet generet i sin næring af kvaksalvere og »kloge folk«, for 1649 giver kongen sin lensmand over Frederiksborg len *Otto Pogwisch* (d. 1684) ordre til at beskytte ham mod »Bønhaser og Fuskere«, der gjorde indgreb i hans privilegium. Da Peder Thygesen døde o. 1670, blev en *Thomas Brun* udpeget til hans efterfølger; denne fik 1682 tilladelse til også at være bartskærer i Slangstrup, og han skulle holde en dygtig svend her.

Bartskærerne, der virkede både som barberer og sår-læger, havde fået en rent praktisk, håndværksmæssig oplæring; de skulle arbejde som bartskærerdreng, aflægge svendestykke og kunne først, når de havde præsteret mesterstykket, antages til mestre. Nogen videnskabelig uddannelse var der slet ikke tale om, og de havde almindeligvis intet kendskab til anatomi eller medicin; de var derfor heller ikke så ansete som de universitetsuddannede medicinske læger. Ved hoffet stod en dygtig bartskærer langt nede på ranglisten; på Frederik IV's tid var kongens livkirurg tillige kammertjener. Mange bartskærere var også grove og udannede personer, som den *Johan Kutsch*, der 1713 omtales som »privileret Chirurgus« i Frederiksborg amt. Han søgte senere at blive ansat ved det nye hospital i Hillerød, men i sin indstilling til kongen om ham siger Gram, at hans levned er af en så slet karakter, at han vægrer sig ved at beskrive det! »Det vilde kun være til Barberens største Skam og Vanære«, tilføjer Gram og fortsætter: »Han har for sit liderlige Drikkelevned sat sin Forstand til, saa alle anser ham for at være en Nar«.

Derimod var der i årene 1723-25 en velanskreven og dygtig kirurg i Hillerød ved navn *Poul Bertram Stabl*. Han nævnes første gang i 1717, da han blev udnævnt til feltskær og medhjælper hos regiments-

feltskæren ved det 3. sjællandske regiment. Det var feltskærens opgave én gang om ugen at barbære soldaterne samt forbinde og kurere dem i sygdomstilfælde. I 1723 blev han ansat som kirurg i Frederiksborg. Han omtales af Gram som »stabil og velerfaren«, og takket være hans gode hjælp og bistand blev mange menneskeliv reddet, »i steden for til foren da ingen var som nogen kunde have Fortroelighed til«, hvormed der sikkert hentydes til den omtalte Johan Kutsch. Den dygtige kirurg levede dog kun kummerligt. Hans løn var ikke mere end 60 rdl. årlig, og da han døde 11. marts 1725 efter kun to års virke, var han så forarmet, at hans enke måtte låne 30 rdl. af regimentsskriver *Erik Torm* for at få dækket begravelsesomkostningerne.

Efter Stahls død indsendte amtmand Gram en anmodning til kongen om, at en ny kirurg måtte blive udpeget, da befolkningen havde hårdt brug for lægehjælp, og der ville være nok at bestille både på slottet og i de to små købstæder Hillerød og Slangerup. Foruden befolkningen var der det indkvarterede rytteri i Hillerød, staldfolkene ved stuttoriet og mange andre, der bad om lægehjælp; men hvis man skulle få en god og forstandig mand til embedet, måtte Gram anmode kongen om en forhøjelse af kirurgens løn med 40 rdl., således at han fik ialt 100 rdl. årlig. Såfremt den udpegede også kunne blive antaget som hospitalskirurg og få de 80 rdl., der var afsat til denne, ville den nye kirurg i alt kunne oppebære 180 rdl. årlig, og der var mulighed for at få en velegnet mand. Kongen var venlig stemt over for en lønforhøjelse, men kunne kun gå med til i alt 100 rdl., og for den løn skulle kirurgen også forrette hospitalstjenesten. Det var dog ikke muligt at overtale nogen til at påtage sig hvervet for den løn, og igen måtte Gram skrive til kongen og bede om lønforbedring til en kirurg. Befolkningen sukkede og klagede over lægemangelen, og for at give sin anmodning vægt skriver Gram: »Mange smaa baade Bønder, Borger og Soldater børn faaer i deres unge Aar et og andet Tilfælde som da det ikke i Tide bliver iagttaget, da ingen er som forstaar det, og ingen Evne er hos de Fattige at koste noget paa deres Børn, hvorfor de onde Tilfælde tage saadan Overhaand, at de paa det sidste bliver elændige og spectaculeuse Mennisker.«

Den bevilgede løn var ikke ret stor, når man tager i betragtning, at kirurgen skulle holde sig en duelig barbersvend, som han selv måtte lønne, og foruden konsumtion og andre skatter skulle han betale husleje, der var anslået til 50—60 rdl. Det lykkedes dog ikke Gram at bevæge kongen til yderligere at forbedre lønnen.

Det fremgår af en senere skrivelse, at Gram har haft kontakt med to kirurger: *Schmaltz* og *Blumenthal* og forsøgt at få én af dem til at søge til Hillerød; men ingen af dem var til at overtale straks. Alligevel opgav Gram ikke at påvirke de to kirurger, der begge omtales som dygtige og erfarne, og omsider gik sagen i orden. Schmaltz var villig til at overtage stillingen, hvis han kunne få 300 rdl., og da den energiske amtmand lovede at bevæge befolkningen i hele amtet til at tegne sig for det beløb, der manglede, gik Schmaltz ind derpå, og 1727 blev han ansat som kirurg i Hillerød og den første læge ved hospitalet.

DE SPECTACULEUSE

Hospitalet var indrettet til at modtage 30 spectaculeuse lemmer, 15 af hvert køn og adskilt i en mandsstue og en fruentimmerstue. Til deres opvartning var ansat to kvinder, der skulle holde opsyn med dem, hente i byen, hvad de skulle bruge, ordne senge og holde rent »paa det ald Stank og Uhomskhed kand forekommes«. De to opvartende kvinder fik hver fire mark om ugen til kost og løn.

De syge blev tilset og plejet af »barberen«, der sørgede for forbindinger og medikamenter, som han i øvrigt selv skulle udrede af sin løn. De spectaculeuse måtte selv holde sig med kost. Der var tillagt hvert hospitalslem tre mark egentlig, hvoraf fire shilling blev tilbageholdt til vedligeholdelser og reparationer af deres klæder, strømper og sko. Hospitalsforstanderen havde tilladelse til at sælge lemmerne mad og øl for en billig penge, men det var frivilligt, om de ville købe det af ham eller lade de to opvartende kvinder hente i byen, hvad de behøvede. De måtte dog ikke hente stærkt øl eller brændevin, undtagen når de syge virkelig behøvede det »formedelst visse Svagheds

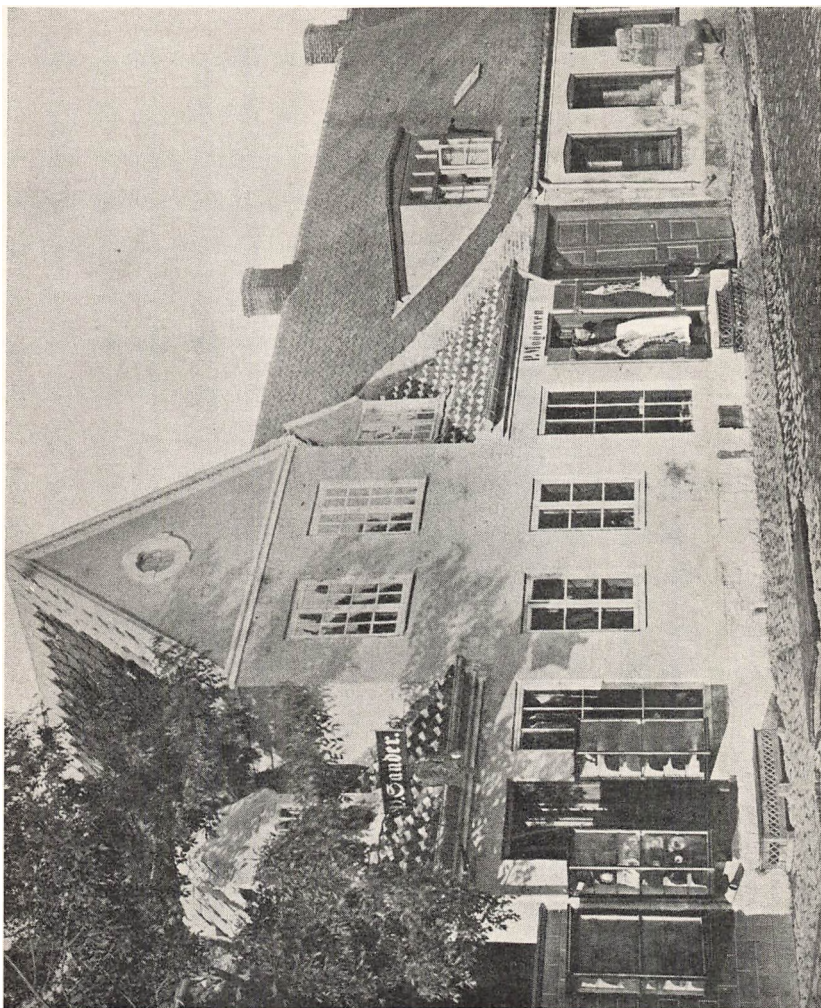
Omstændigheder«; hvis lemmerne overtrådte dette, skulle de bøde en halv uges forplejningspenge til hospitalskassen.

De første spectaculeuse blev indbragt fra forskellige rytterdistrikter, først og fremmest under Frederiksborg og Kronborg amter, men i oktober 1726 kom ikke mindre end 20 lemmer fra rytterdistrikter i Sydsjælland, og da der endnu var flere ledige pladser, udsendte Rentekammeret den 4. februar 1727 en rundskrivelse til samtlige amtmænd og henledte deres opmærksomhed på, at de kunne sende mennesker, som var »spectaculeuse og andre Folck til Afskye« til hospitalet i Hillerød. Så blev de sidste pladser besat.

Lemmerne skulle have »fri Fordringskab til Lands og Vands at nyde«, og betjentene på rytterdistrikterne skulle sørge for vogne, der kunne transportere de syge fra skiftested til skiftested på vejen til Hillerød.

For at blive indlagt på hospitalet måtte de spectaculeuse sende ansøgninger til de to direktører, bilagt udtalelser og attester fra deres sognepræst og eventuelt med vidnesbyrd fra nogle uvildige personer, der kendte dem. En mængde af disse bønsskrivelser, der findes i det bevarede hospitalsarkiv, er trods deres kortfattede fremstillinger af ansøgerens sygdom og lidelser, gribende menneskelige dokumenter. De beretter om elendige stakler, som ofte gennem et langt liv har været pint og plaget af sygdom, som ingen har kunnet helbrede, og om den armod og nød, der for almuen altid fulgte i langvarige sygdommes spor.

Udførlige beskrivelser af de spectaculeuses sygdomme er meget sjældne, da det ikke var det, der skulle tale for at få vedkommende indlagt, men derimod fremhæves deres frastødende og hæslige udseende som det tungest vejende argument. Der er først og fremmest tale om at få de spectaculeuse isoleret og indespærret af hensyn til de raske! - en mentalitet, der forekommer os i strid med alle humanitære principper og så paradoksalt, at den virker komisk. Om en 24-årig ung mand fra København amt hedder det i ansøgningen, at han er »saa spectaculeus i Ansigtet, at hand ikke uden Væmmelse kand ansees«, og sognepræsten meddeler i sin attest, at den syge er »udi Ansigtet gandske spectaculeus saa bemelte Svaghed nu begynder at an-

Slotsgade 23—25. Forstanderboligen fotograferet nogle år efter, at hospitalet var blevet nedlagt, og bygningerne solgt til private. Til højre ses nogle fag af det lange lave hus, der oprindeligt var hospitalets hovedbygning. Det sjældne gamle fotografi er fra c. 1870.

gribe hands Hoved at neppe nogen kand taale at see hannem«! En pige fra Sigerslevøster, der er 21 år, har siden hun var fem—seks år ikke kunnet være blandt andre mennesker »formedelst hendes bedrøvelige elændige og usle Andsigts Skyld, hvilket er ganske fordervet, fortåret og opædt af Kræft, og derfor er som et Speyl for Andre, siden hendes Næse er gandske borte«, som der står i ansøgningen til direktørerne. Degnen i Blovstrød fik tilladelse til at få sin steddatter indlagt - tilmed ved kongelig resolution, da degnen havde indsendt ansøgningen til kongen - fordi hun næsten var blind »af et i Ansigtet havende Flaad«. Om en 50 årig husmand fra Stenløse, der var gift og havde fem børn, skrev sognepræsten, at manden havde »mange obne Saar paa Beene, Arme og Hænder, saa hand slet intet kand arbejde for sig og sine . . . Thi er hands Ansigt end befriet saa befrygtes da, at det tillige vorder angrebet«, derfor anmoder præsten om en plads til ham i hospitalet, så han kan blive kureret. Manden kaldes ikke spectaculeus, men han har ikke set godt ud, for tre vidner fra Søsum, der har »beseet og betragtet« den elendige husmand erklærer: ». . . da befinder vi hannem udi alle Maader at være den fattigste Latzarus og et rett Almissem Lem at være og med Saar saa behæftet at een Steen maatte græde derved.«

I en del tilfælde har direktørerne for hospitalet med kongens billigelse tilladt, at de spectaculeuse ikke blev indlagt i hospitalet, men fik lov til at blive hjemme under opsyn og i pleje hos forældre eller slægtninge, der så fik bevilget et års forplejningspenge til dem; en sådan portion udgjorde i alt 26 rdl. Dette medførte i øvrigt, at der indkom en række ansøgninger fra forældre, der bad om at få tildelt en halv portion forplejningspenge til deres vanskabte og syge børn. For eksempel skrev sognepræsten i Esbønderup, *H. Mesler*, i 1739 i en attest: »En fattig Huusmand her i Esbønderup Sogn og Bye paa Cronborg Amt, nembliq Oluf Madtzen har efter Guds Villje og Behag et haardt og bedrøveligt Huus Kors at drages med«; for 13 år siden fik husmandsfolkene en søn, der »fra Moders Liv og Barns Been af har været et monstreus og elendigt Menneske«, og sygdommen har bevirket, at barnet var uden »Forstand, Sands og Eftertanke, uden Maal og Mæle, og hvad for Ord hand i Vildelse og

Phantasie bladrer ud, kand ingen forstaae.« Der blev bevilget forældrene en halv portion årlige forplejningspenge, men udbetalingen ophørte allerede året efter, da drengen døde.

For de spectaculeuse var der ikke noget stort håb om helbredelse. Hvert år blev kun to—tre lemmer, der var så raske, at de selv kunne klare sig, udskrevet; men de fleste fandt sig til rette i hospitalet og affandt sig med deres skæbne. Rømninger er meget sjældent forekommet og klager fra lemmerne findes praktisk talt ikke, så stort set har de været taknemmelige for at have et tilholdssted, hvor nogen ville tage sig af dem, og hvor der var mennesker, der havde de samme sygdomme som de selv. For en del er døden sikkert kommet som en befrielse. Der indtraf som regel tre—fire dødsfald årlig, og i de fleste tilfælde var det syge, som kun havde været indlagt forholdsvis kort tid; men mange havde ophold i hospitalet i årevis, inden døden udfriede dem af deres lidelser.

Til de lemmer, der døde i hospitalet, måtte forstanderen 1726 i sit regnskab opføre 1 rdl. til en ligkiste; til gengæld skulle den afdødes efterladenskaber sælges ved en auktion, og det indkomne beløb tilfalde hospitalskassen, men det kom selvsagt aldrig til at dreje sig om større summer. Beløbet for en kiste blev allerede året efter, 1727, ved kongelig resolution sat op til 2 rdl. 4 sk., og denne takst blev først forhøjet 70 år senere, idet den 1797 fastsattes til 3 rdl. 20 sk. De afdøde hospitalslemmer fik fri jord og begravelsesplads på Hillerød kirkegård.

HOSPITALSFORSTANDER HANS MADSEN BANG

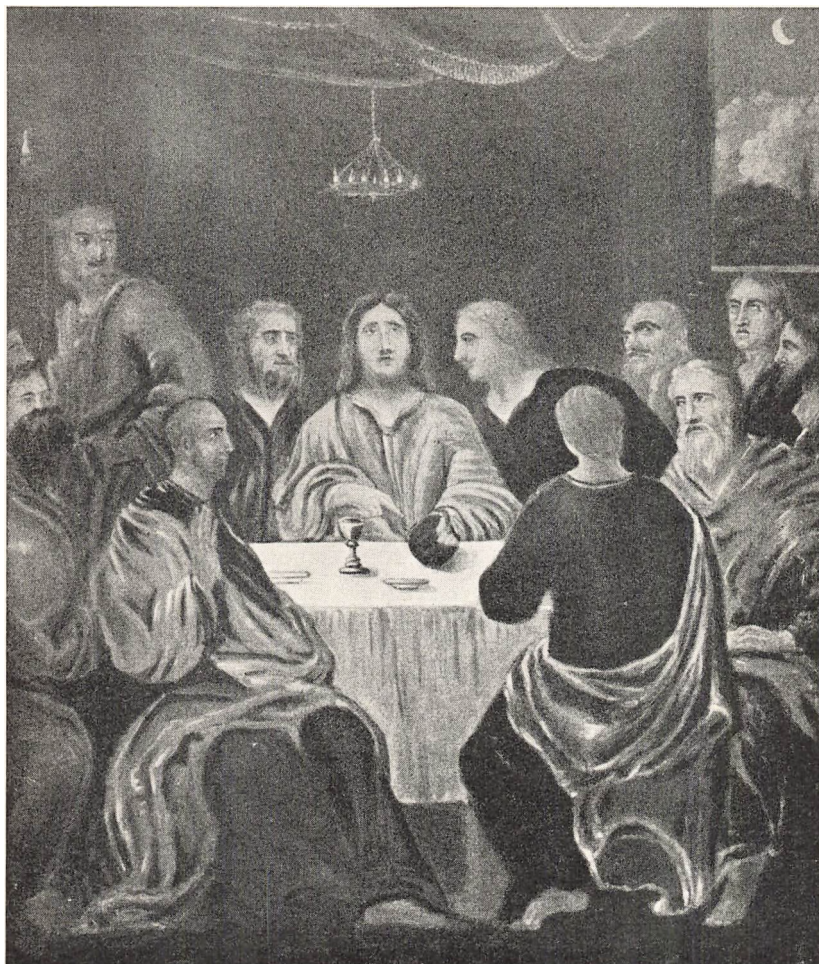
1730—54

Da den første forstander, Lars Grubbe, var død i 1730, blev som hans efterfølger udpeget *Hans Madsen Bang* (1673—1754), der tidligere havde været ansat på amtskontoret som fuldmægtig hos amtmand Gram.

Siden 1713 havde Madsen Bang haft Slotsmøllen i fæste, og han fik lejlighed til at vise sig som en energisk og initiativrig møller. Både

Slotsmøllen og Ladegaardsmøllen, der begge var vandmøller, kunne i lange tider ikke arbejde, når vandstanden var for lav, som for eksempel i 1721, da Slotssøen blev tømt på grund af reparationer på slottets fundament. Der blev derfor rettet opfordringer til de to møllere om at opføre en vindmølle, så bønderne kunne få malet deres korn, selv om vandmøllerne ikke kunne arbejde. Ladegaardsmølleren ville ikke påtage sig dette; men Madsen Bang var ikke uvillig, hvis han kunne få ejendomsret på vejmøllen, når den var kommet i gang; som løn for arbejdet ønskede han Jærgaardsvangen som fri ejendomsjord. Amtmand Gram fandt denne løsning rimelig og anbefalede ordningen; men sagen mødte nogen modstand. Imidlertid lod Madsen Bang opføre en »forsvarlig og complet Hest Mølle tiligemed dertil hørende 8te Fag Nye Huus«, og kongen lovede at give sin approbation på den betingelse, at hestemøllen ikke ville genere ladegaardsmølleren i hans næring og skatteevne. I den anledning undersøgte Gram sagen nærmere og talte med *Rasmus Bendsen* på Ladegaardsmøllen, som hævdede, at han havde mere end nok at bestille, og at Madsen Bangs nye hestemølle ikke ville genere Ladegaardsmøllen. I sin indstilling til kollegiet meddelte Gram, at der i øvrigt tidligere i mange år havde været en hestemølle ved slotsvandmøllen. Man kunne kun anbefale, at kongen ville give sin konfirmation på den nye mølle, som den fattige Madsen Bang havde gjort et stort arbejde for at opbygge.

Hans Madsen Bang var tillige postmester i Hillerød, og da han senere blev hospitalsforstander, forenede han de to embeder, der også var forenede hos de følgende hospitalsforstandere. To gange om ugen kom den ridende post fra Roskilde over Slangerup og Frederiksborg til Helsingør. Kontoret i Hillerød, der blev oprettet 1722, kaldtes et bipostkontor, da det kun var en station på vejen mellem de to hovedpostkontorer i Roskilde og Helsingør, og postmesteren i Hillerød måtte holde en hest, så han straks kunne viderbringe posten til Fredensborg, der blev lagt af i Hillerød. Den første postmester i Hillerød hed *Lars Larsen*, og han fungerede fra 1722-29. Hans gård lå på Torvet, hvor en ejendom stadig bærer navnet »Postgaarden« (nuv. Torvet 7); først senere blev her indret-

»Christi Nadver«. Maleri fra midten af 1700-tallet. Uden tvivl den gamle altertavle, som Hans Madsen Bang 1747 skænkede til hospitalets kirke. Maleriet, der er en ret naiv afbildning uden større kunstnerisk værdi, hænger i Borgerstiftelsen i Helsingørgade.

tet gæstgiveri. Da Lars Larsen døde, søgte Madsen Bang embedet og fik det 31. oktober 1729.

Da hospitalsforstanderstillingen blev ledig ved Lars Grubbes død 1730, indsendte Madsen Bang ansøgning til amtmand Gram og kgl. konfessionarius Søren Lintrup om at måtte overtage stillingen og forene den med postmesterembedet. Madsen Bang meddelte i sin ansøgning, at han havde boet i Hillerød over en snes år og tjent adskillige herskaber. Men Slotsmøllen må have givet ham store ærgrelser og små indtægter, for han klagede over de sidste fire år, der havde været de besværligste og så vanskelige, at han havde lidt nød. Han anmodede indtrængende om at få embedet, da det også ville være til gavn for hans kone, der på grund af svageligheder ikke havde kunnet komme i kirke; men hvis han fik stillingen ved hospitalet, ville hun få lejlighed til at komme i hospitalskirken »og høre Prædiken og mange andre Guds Ord«. Ansøgningen blev bevilget og Hans Madsen Bang blev forstander for hospitalet.

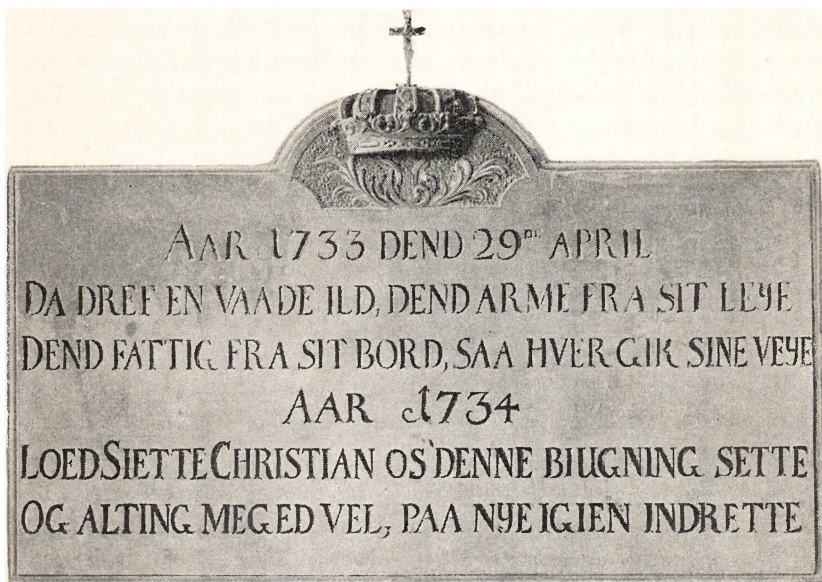
Hans Madsen Bang, som var søn af en rådmann i Nyborg, havde en broder *Ole Madsen Bang* (1663—1710), der i tolv år var ansat hos slotsforvalteren på Frederiksborg, *Christopher Scheiermacher*. Fra 1692 til sin død var han byskriver i Hillerød.

HOSPITALET'S GENOPFØRELSE EFTER BRANDEN 29. APRIL 1733

I begyndelsen af Hans Madsen Bangs forstandertid blev hospitalsgrunden udvidet, idet der 1731 blev tinglæst skøde på et stykke jord, der tilhørte grovsmed *Peder Jensen* og lå mellem dennes ejendom og hospitalet. Jordlodden var 27 alen i bredden ud til Slotsgade og 170 alen dyb, idet den gik helt ud til grøften mellem Claus Ebbesens vang og smedens ejendom. Bredden i den yderste ende var 40 alen. Købesummen for jordstykket var 200 rdl.

På den nye grund fik hospitalet *Christian VI's* tilladelse til at opføre et fem fags hus for i alt 422 rdl., der måtte tages af hospitalskassen. Denne bygning rummede et par værelser til forstanderen, køkken, bryggers samt en stue, der var bygget til at modtage yderligere

fire—seks spectaculeuse lemmer. Denne udvidelse skal sikkert ses i relation til den forordning, der 6. oktober 1731 udsendtes, og hvori der under trusel med kongens højeste unåde blev advaret mod, »at de

Tavle opsat på hospitalsbygningen efter branden 1733 og genopførelsen 1734.

med nogen spectaculeus Sygdom og ellers alle andre Betlere fra Garderne og Landevejene« fik lov at strejfe om. Forordningen bestemte, at enhver skulle søge til den egn, hvor han havde hjemme, da hvert sogn skulle underholde sine egne.

Men to år senere brændte hospitalet ved en ildsvåde, der 29. april 1733 raserede største delen af Helsingørgade og Slotsgade. Branden, der udbrød om eftermiddagen mellem kl. 14 og 15 i et hus på hjørnet af Bakken (nuv. Bakkegade) og Helsingørgade, bredte sig på grund af en stærk storm så voldsomt, at den i løbet af kun tre kvarter nåede at antænde ikke mindre end 72 gårde og huse, deriblandt hospitalet, hvor en af lemmerne omkom i luerne. De øvrige, der i største hast var reddet ud, blev indkvarteret ude omkring på landet,

hvor det var meningen, at de skulle blive vinteren over; men da den kongelige slagtergård blev ledig, samlede man igen lemmerne og indlagde dem der. Byfoged *Jens Mikkelsen* sendte en indberetning til kongen og bad om, at byen måtte blive fri for at svare konsumtion; desuden havde han det ønske, at hoffet igen ville tage ophold på Frederiksborg, da det ville betyde en opblomstring for byen.

Andragendet blev bevilget, således at konsumtionen i 10 år skulle tilfalde de brandlidte borgere, og pengene fordeles mellem dem i forhold til den skade, enhver havde lidt. Borgerne *Claus Ebbesen* og *Jacob Abel* fik sammen med byskriver *Jørgen Christensen* for det nævnte tidsrum al konsumtion i forpagtning. De skulle selv ansætte og lønne konsumtionsbetjentene både ved portene og i kontoret, og de skulle så svare 2480 rdl. i årlig afgift til de brandlidte. Hospitalet var dog ikke med i denne ordning, da kongen lovede at bekoste dets genopbygning.

Amtmand Gram havde straks søgt Rentekammeret om tilladelse til at lade hospitalet genopføre, men han fik afslag med den motivering, at »Bønderne i Friderichsborg og Cronborg Amter dette Aar med megen Kiørsel med Materialier til Friderichsborg Slots Hoved Reparation og andre forefaldende Reyser er meget betyngtet«, og arbejdet måtte udskydes til foråret. De to hospitalsinspektører, sognepræsten *Isak Grundtvig* og regimentsskriver *Joen Morsleth*, der nøje havde undersøgt brandskaden, indstillede til direktionen, at der blev bevilget 2000 rdl. til opførelse af bygningerne, medens inventaret ville beløbe sig til 600 rdl. Denne sidstnævnte post kunne hospitalet selv betale med 500 rdl., der i 1728 var blevet sat på rente af hospitalets egne midler. Kongen godkendte ved resolutioner 30. november og 19. december 1733 disse forslag.

Genopbygningen blev overdraget kancelliråd *Ramus* i København, der skulle sørge for materialer og håndværkere, og nu kom bønderne til at køre pligtkørsel. Til at transportere tømmermaterialer fra København skulle tømmereren bruge 199 vogne, deraf 19 med fire heste for. I Sletten og Vedbæk skulle hentes 250 vognlæs mursten, og desuden skulle bruges vogne til transport af tagsten, kalk, grus m. m., i alt blev det til over 600 vognlæs!

Hospitalsbygningen blev genopført grundmuret i én etage med kvist, og den havde tolv fag dobbelte, blyndfattede vinduer ud til Slotsgade. Bygningen, der var 30 alen lang og 20 alen bred, rummede i den ene ende et par mindre værelser til forstanderen, i midten kirkesalen, en mandsstue og en kvindestue, medens der i den anden ende var et par rum til køkkenbrug og til de to opvartersker. Hospitalets hoveddør førte fra gaden direkte ind i kirken, og bygningen var så upraktisk indrettet, at man måtte passere gennem kirken for at komme til de bagved liggende stuer, hvor de spectaculeuse boede.

Syd for hospitalet genopførtes det lille forstanderhus, der kun bestod af nogle fag bindingsværk; den øvrige del af hospitalets grund ud til gaden blev lukket af et nyt plankeværk med to porte, der lige som hospitalets hoveddør var »flammererede«.

Til erindring om branden og genopbygningen blev der indmuret en sandstenstavle i muren med følgende indskrift, der også var forfattet af Helsingepresten Jørgen Friis:

AAR 1733 DEND 29DE APRIL

DA DREF EN VAADE ILD, DEND ARME FRA SIT LEYE
DEND FATTIG FRA SIT BORD, SAA HVER GIK SINE VEYE

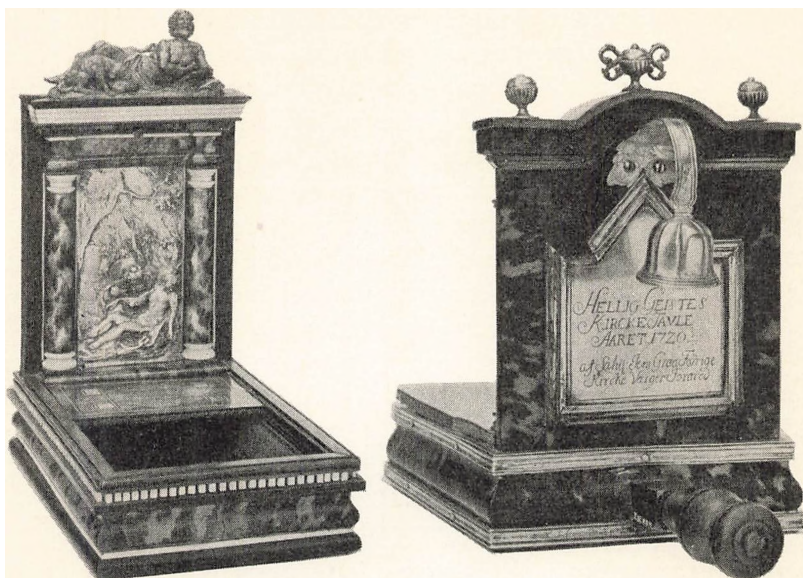
AAR 1734

LOED SIETTE CHRISTIAN OS DENNE BIUGNING SETTE
OG ALTING MEGED VEL, PAA NYE IGIEN INDRETTE

TAVLEPENGE OG ANDRE INDTÆGTER

Det løfte, kongen havde afgivet i fundatsen om, at hospitalet skulle få andel i de tavlepenge, der indkom ved gudstjenesterne i Fredensborg slotskirke, blev opfyldt ved et reskript den 23. januar 1728. Hidtil var tavlepengene blevet delt mellem de fattige i København, Fredensborg og Hillerød, således at hver fik en trediedel. For Hillerøds vedkommende blev det bestemt, at denne trediedel skulle deles mellem kirken og de fattige med halvdelen til hver. Kirkens andel

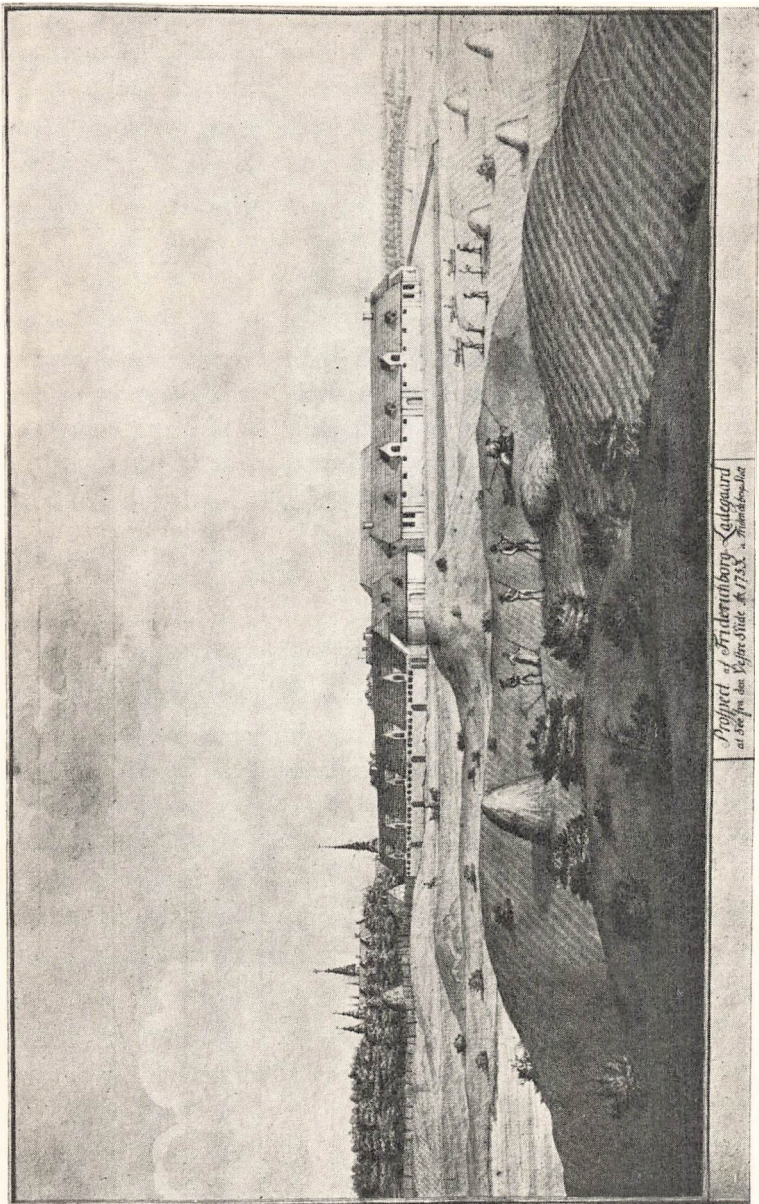
skulle bruges ved indkøb af vokslys, brød og vin til nadverbrug, vedligeholdelser og reparationer på kirkegårdsmuren og andre nødvendige udgifter vedrørende kirke og kirkegård. Den trediedel, der

Tavlepengene blev indsamlet under gudstjenesten i særlige pengetavler. Fra slotskirkerne i Frederiksborg og Fredensborg, hvorfra hospitalet fik sine penge, er ingen tavler bevaret. De afbildede tavler, der er fra Helligåndskirken i København, viser til venstre forsiden af en tavle; foroven Lazarus, forned den barmhjertige samaritan. Til højre bagsiden af en anden tavle.

normalt tilfaldt de fattige i Fredensborg, blev ved nævnte reskript overdraget til Hillerød Hospital.

Tavlepengene var i begyndelsen, endnu medens Frederik IV levede, ret betydelige; alene hospitalet modtog årlig over 100 rdl. Men Christian VI boede i lang tid ikke på Fredensborg, og for at hospitalet ikke skulle miste sin indtægt af tavlepenge, tillod kongen ved resolutioner 18. juli 1735 og 9. januar 1739, at hospitalet måtte få del i de tavlepenge, der indsamledes ved gudstjenesterne i Frederiksborg slotskirke; men det blev alligevel ikke til større summer. Som regel omkring 40—50 rdl. årlig fra begge slotskirker.

Prospect of Frederiksborg-Ladegård
at Hillerød in the Kingdom of Denmark
1753. by J. J. Bruun del.

Prospekt af Frederiksborg ladegård, Hillerødsholm, set fra nordvest. Efter stik af J. J. Bruun 1753. I forgrunden høslæt i de kongelige vange.

Hospitalet svarede ikke konsumtion, men var dog heller ikke fritaget for denne afgift. Amtmand Gram havde i 1727 anmodet Rentekammeret om, at hospitalet blev fri for konsumtionsafgiften, der årlig beløb sig til 148 rdl., nemlig 4 rdl. for hver af lemmerne og de to opvartende kvinder, og 10 rdl. fra forstanderen og bartskæreren. Af hensyn til konsekvenserne for andre stiftelser og anstalter kunne Rentekammeret ikke gå med til at fritage hospitalet for konsumtion, men ville derimod i stedet årlig skænke en sum, der svarede til de betalte 148 rdl.

Blandt de øvrige indkomster var de såkaldte »uvisse indtægter«, der omfattede forskellige idømte bøder, der skulle tilfalde hospitalet; for eksempel var bøden 10 rdl. for ulovligt at holde kro. For øvrigt får man gennem disse pengestrafte indblik i en del interessante småforseelser. En tidligere oldfrue ved slottet, madam *Waichofsky*, der havde begået forskellige uregelmæssigheder, blev 1735 dømt til at betale til hospitalet 20 lod sølv, men der blev i stedet nedlagt 10 rdl. i kassen. Selv den ene af hospitalets inspektører, regimentsskriver Morsleth, måtte 1738 efter kongelig resolution bøde 50 rdl. for »Mislig Tilsium med nogle Steengierder«.

Næsten hvert eneste år idømtes bøder til sognefogederne for mangelfuldt tilsyn ved høslætten i de kongelige vange. Der var dog kun tale om mindre beløb til den enkelte, som regel 24 sk.; men ofte drejede det sig om 17—18 sognefogeder, så det blev alligevel til en pæn lille ekstraintægt for hospitalet.

En enkelt gang forekommer en bøde idømt en af hospitalets egne lemmer, idet en mand måtte betale 16 sk. for slet opførsel mod de andre spectaculeuse.

Da »Taarn Giemmeren« på slottet *Hans Ingvordsen* i 1747 var syg og sengeliggende, lykkedes det en indsidderkvinde fra Tulstrup at flygte fra arresten. Det var en alvorlig sag for Hans Ingvordsen, men den godhjertede amtmand Gram gik i forbøn for den uheldige fangevogter, der derfor slap med at betale 2 rdl. i mulkt til Hillerød Hospital.

HOSPITALSKIRURGEN

Når de syge blev indlagt i hospitalet, skulle kirurgen selv være til stede, og det var da hans opgave at undersøge dem og konstatere, om de ifølge fundatsen var berettiget til at blive optaget. To gange om dagen skulle han tilse de syge, kl. 7 om morgenen og kl. 17 om eftermiddagen; men hvis der på andre tidspunkter var brug for ham, skulle han eller eventuelt hans svend begive sig til hospitalet.

Hvad kirurgen skulle bruge af instrumenter, bandager, medikamenter etc., måtte han selv anskaffe og bekoste, og at det ikke var så lidt, der skulle til, fremgår af følgende inventarliste:

Inventarium

1. Kaabber:	1 fortinnet Decoctum-Kiedel med Laag paa 12 Potter
1 ditto mindre paa 6 Potter
1 Thee-Kiedel paa 8 Potter
1 maadelig Casseroll med Laag, til Fomentationen og Cataplasmata
2. Tinn:	2 store Flasker med Skruer til paa 8 à 9 Potter
1 ditto mindre paa 4 à 5 Potter
2 Thee-Potter til Kryder-Thee, hver paa 1 Potte
4 Beggere med Laag til, paa $\frac{1}{2}$ Potte, hvoraf de syge drikke Decoctum
2 Skaaler, hver til $1\frac{1}{2}$ Pæl, med et lidet dybt Fad til Mund-Vand
$\frac{1}{2}$ Dotz. stærke engelske Skeer, at give Medicamenter med
2 Stik-Bekkener
3. Steen-Tøy:	1 Dotz. grove Thee-Kopper med Under-Skaaler
4. Hvidt Blick:	2 store Trachter
1 ditto mindre
5. Jern:	2 Fyr-Fade
2 Tree-Fødder, en maadelig stor, og en mindre
1 Ild-Klemme
1 Ild-Skuffe

6. Træ-Arbejde: 1 stor velindretted og aptered Skab, med Laas forsynet, hvorudi Chirurgus de daglige nødvendige Medicamenter It. chirurgiske Instrumenter, Bandager og andre derhen hørende requisita til de Syges Brug kand have i Lukke
 2 Brædder 1 Allen lang og 3 Qvarteer bred med en Rand omkring, høy 1½ Tomme
 Not. Disse Bræder bruges ved Forbindinger, det ene til apparatii med Salve, Balsam og Plaster, det andet til varm Bind, Compresser og Carpei
 2 Truer som følger ved Forbindingen, den ene tiener til de af Saarene aftagne Plaster og Carpei, og dend anden til de aftagende ureene Bind og Compresser etc.
 1 liden Ballie med 2 Jern Baand paa 30 Potter med Laag, til at præparere aqu. Calc. v: eller saakaldet Kalk-Vand

- Til Aarlig Brug: 25 gamle Hørgarns Lagener til Bind, Compresser og Carpei, af 2 breder 3½ Allen lang, er 7 Allen i hver Lagen, og udgjør i alt Aarlig 175 Allen Lærret
 2 store Svampe
 2 mindre ditto
 2 Breve Knappe Naale
 ½ ☞ bleeget Traad

Af oplysningerne i inventarlisten får vi et indblik i, hvilke behandlinger kirurgen har ydet de syge. Han har anlagt lindrende forbindinger og givet varme omslag (cataplasmata) og krydderposer (fomentationen), og til indvortes brug har han fremstillet forskellige udtræk af plantedele ved afkog med vand. Man forbavses ved at se, at han har brugt gamle hørgarnslagener til kompresser og bind; men vi må dog ikke deraf slutte, at renlighed og hygiejne har været helt ukendte begreber, hvilket for resten fremgår af følgende instruks til lægen: »Saasom det i alle Syge-Huuse og Hospitaler til de Syges Vederqvælgelser og deres Helbreds Befordring, er en uomgiendelig nødvendig Sag, at de Syges Værelser daglig reenholdes den derudi sig findende usunde Luft ved de dertil giordte Aabninger, ofte bliver udladt, flittig med Røgelse røget, og at de Syge forsynes med reent Linnet, dennem ey heller tillades at nyde saadanne Spiisser, som dennem maatte være skadelige«. Til røgelse brugte man

malurt, enebærris og lign., men der fandtes også opskrifter på mange forskellige rygepulvere til at »rense« luften med.

EN EGENNYTTIG HOSPITALSKIRURG

Den første kirurg i hospitalet var *Jacob Heinrich Schmaltz*, der 1727 - som nævnt - lod sig overtale til at komme til Hillerød. Han var 1714 blevet udnævnt til feltskær, og havde under Den store nordiske Krig gjort tjeneste ved et regiment i Holsten. Senere blev han regimentsfeltskær ved kronprinsens regiment og virkede ved dette, da han blev udnævnt til hospitalskirurg. Efter fundatsen var der til en kirurgs løn foruden fire læs brænde fri græsning til to køer og 16 læs hø kun afsat 100 rdl. årlig. Schmaltz havde imidlertid forlangt 300 rdl., hvilket kongen ikke kunne godkende; men for i det hele taget at få en kirurg til Hillerød lovede Gram at skaffe resten ved en henvendelse til en del af beboerne i amtet. I september 1727 sendte Gram udridere rundt til præster, degne, kgl. betjente og embedsmænd samt borgere og andre godtfolk med en liste, hvorpå de pågældende kunne tegne sig for et frivilligt, årligt bidrag til supplerings af kirurgens løn, mod at denne til gengæld skulle yde gratis lægehjælp, dog skulle udenbys boende selv lade kirurgen hente i vogn. I opfordringen til befolkningen om at skrive sig på listen, meddeler Gram, at kongen vil få forelagt navnene på bidragyderne, så majestæten kan se, »hvilke af hans Undersaatter der beviiser Kierlighed i de Ting, der er til deris og det almindelige Beste«.

Selv lagde amtmanden for med at skrive sig for 12 rdl., og de to inspektører, slotspræsten Isak Grundtvig og regimentsskriver Joen Morsleth for hver 4 rdl., medens de øvrige 61, hvoraf halvdelen var præster, skrev sig for 1 eller 2 rdl. Den 31. oktober 1727 stadfæstede Frederik IV aftalen.

Det viste sig imidlertid efterhånden at være meget vanskeligt for Schmaltz at få pengene ind, og 1730 måtte han ansøge kongen om at få bevilget 100 rdl. til af hospitalskassen, da han ikke kunne eksistere for de 200 rdl. han i alt oppebar. Af hospitalsregnskaberne fremgår

det, at der kun er udbetalt Schmaltz 100 rdl. årlig i tiden 1727-30, så han må have haft andre 100 rdl. i indtægt for at betjene den øvrige befolkning. Schmaltz klagede over sine store udgifter til husleje og konsumtion og over, at han skulle anskaffe medikamenter til de 30 »saarede Mennisker« i hospitalet. Amtmand Gram og den nye direktør, kgl. konfessionarius *Johan Frauen* (1688—1736), der havde afløst Søren Lintrup efter dennes død 1730, anbefalede Schmaltz's ansøgning, og den 21. september 1731 underskrev Christian VI et reskript, hvorefter der yderligere skulle udbetales kirurgen 100 rdl. af hospitalets kasse, »saafremt ellers Hospitalsmidlerne denne Udgift kunne taale«.

Året efter fik Schmaltz en lille ekstraydelse, idet han sammen med hospitalet og slottets snedker fik del i det brændedeputat på 30 læs, der tidligere var blevet tildelt den kongelige privilegerede kro, men som blev ledigt ved kroens nedlæggelse 1732. Schmaltz boede i øvrigt en tid selv i den gamle kros portfløj.

Skønt Schmaltz fik opfyldt sit ønske om lønforbedring, fordi de frivillige bidrag svigtede, vedblev han alligevel at modtage en del tilskud. Men da efterhånden flere og flere nægtede at betale, lod han i august 1736 amtsfuldmægtig *Bonde Bondesen* rykke underskriverne for de lovede bidrag, som en del i adskillige år ikke havde indbetalt, skønt de dog havde lovet det højtideligt. Mange havde nemlig, da de skrev sig på listen, letsindigt tilføjet »saa længe Gud lader mig leve«. Kun ganske enkelte fulgte amtsfuldmægtigens opfordring til at betale, idet de undskyldte sig med, at det skyldtes glemsomhed, at deres bidrag var udeblevet, medens andre var nye i embedet og derfor ikke mente, de hæftede for, hvad deres forgænger havde lovet. Men de allerfleste svarede med at sende protestskrivelse og klager over Schmaltz. Flere angav, at de af udrideren, der var kommet til dem for at få deres underskrift på listen, var blevet lokket til at skrive under ved »listig og smiskende Tale«.

I klagerne over Schmaltz ankes over, at han havde været uvillig til at komme, selv om de havde sendt vogne efter ham, og at han havde været temmelig hård i sin »prætention« for de tilsendte medikamenter, og endelig, at han havde overtrådt vedtægterne for de-

res sygeforening ved at forlange betaling for sin hjælp. Klagerne var så meget mere alvorlige, som de ikke indkom fra enkeltpersoner, men oftest fra grupper, for eksempel præsterne i Holbo herred, præster i Ølstykke herred, betjentene ved slottet osv. Alle ville de tilbagekalde, hvad de havde skrevet, fordi de ingen hjælp havde fået fra kirurgen. Det hedder herom i en klage »de fleeste af dem, der contribuirer noget til ham har knap den Ære at kiende, langt mindre at see ham hos sig, det mange dog har ynsked«. Ingen ville benægte, at de havde underskrevet vedtægten og dermed lovet kirurgen tilskud til hans løn; men det var dengang under helt andre forudsætninger. Schmaltz havde da kun 100 rdl. at leve for, og han havde mange børn, hvoraf de fleste boede hjemme; befolkningen var skuffet, fordi man i Schmaltz havde ventet at få en mand, man kunne have tillid og fortrolighed til, men »disse vore Tancker har bedraged os«. Da kongen tilmed havde forbedret hans løn med 100 rdl., mente klagerne, Schmaltz nok kunne undvære den lille hjælp, han skulle have af dem. Stenløsepræsten *Jacob Muus*, der sammen med et par andre præster havde indsendt samlet klage, forklarede, at han flere gange forgæves havde sendt vogne efter kirurgen, for eks. i 1733, da et af hans børn i januar måned var blevet alvorlig syg; Schmaltz havde afslået at komme og svaret, at »efterdi Barnet hafde været saa lenge svagt, maatte det beroe med Cuuren til Foraaret i May«! Barnet døde imidlertid, for der kom heller ingen Schmaltz om foråret.

Amtmand Gram blandede sig ikke i denne strid mellem befolkningen og kirurgen. Til nogle af klagerne lod han sende en afskrift af vedtægterne med den kongelige konfirmation, så de pågældende kunne se, hvad de engang havde underskrevet og lovet; men i et brev til nogle præster, der havde klaget og klart nægtet at betale mere til Schmaltz, siger Gram i 1739, at han ikke vil påtage sig hverken at tale Schmaltz' sag mod præsterne eller præsternes sag mod Schmaltz.

Nogen tid efter gjorde Gram kirurgen opmærksom på klagerne og erklærede, at man ikke kunne foretage sig mere i sagen, før beskyldningerne bliver gendrevet ved lovligt stævnemål. Året efter begyndte Schmaltz derfor at udtage stævninger mod klagerne. Ved by- og birketinget fik han medhold, og klagerne blev nødt til at betale, hvad de

havde lovet. Man kan undre sig over denne afgørelse, når man betænker, hvor alvorlige klager der samstemmende er rettet mod Schmaltz, der vitterligt ikke har opfyldt sin del af aftalen; på den anden side har de pågældende bidragsydere underskrevet en aftale, som senere er godkendt af kongen og tilmed fået kongelig konfirmation, og det måtte for datiden være det væsentlige. For mange af underskriverne har det været en højst alvorlig sag at skulle betale de mange penge, det efterhånden var løbet op til. Men pengene skulle betales, og byfoged *Jens Lottrup* måtte foretage opkrævninger, gøre udlæg i dødsboer m. v.

Schmaltz blev en velhavende mand, og madam *Schmaltz* lagde ikke skjul på, at hun regnede sig for en af byens fornemste damer. Hun gik endda så vidt, at hun under en gudstjeneste i Slotskirken kom i skænderi med tobaksspinder *Abels* hustru om det fornemste stolestade i kirken. Madam Abel var så vred, at hun under prædiken gav madam Schmaltz en lussing, hvilket naturligvis var en alvorlig affære, men madam Abel slap med nød og næppe for at stå åbenbar skrifte - på grund af omstændighederne og fordi hun var en »fornemme Mands Kiereste«.

Schmaltz døde i 1753, og da hans efterfølger ansøgte om at blive stadskirurg i Hillerød, blev det afslået med en motivering, der fra officiel side tillige giver en klar karakteristik af Schmaltz: »at Schmalz aldrig havde været Stads-Chirurgus i Hillerød og viiste jeg ikke hvorfor mand hannem hertil skulde beskicke, saa som Indvaarnerne nock af sig selv vilde bruge ham, om de havde Fortroelighed til ham og vilde det være tungt for Folck at tvinge dem at bruge ham alleene saa som enhver herudi gierne vilde sørge for sit egen Bæste uden at bindes til een viss Person, og havde Schmaltz i sin Tiid alt maatte see, at adskillige Folck saavel af Betientere som Borgere havde ladet hente *D. Buchwald* fra Kiøbenhavn og *Neandor* fra Helsingoer, des foruden havde hand nock at bestride ved Amtet og Hospitalet om hand vitteligen vilde forstaa sit Embede og om hand ogsaa fick Bestalling paa Bye-Chirurgus tvifledede jeg paa, at mange i Byen vilde bruge ham saasom de havde ingen ret Fortroelighed til ham og hand ogsaa falt dennem for kostbar . . .«

Den dr. Buchwald, borgerne i Hillerød har sendt bud til København efter, kan have været den ansete læge og professor ved universitetet *Johannes de Buchwald* (1658—1738), der havde arbejdet sig op fra almindelig barber, og som først ret sent blev anerkendt af datidens lærde (for eksempel har han for *Ludvig Holberg* været forbilledet for den komiske »Jens Blok« i Peder Paars). Da Johs. Buchwald døde 1738, blev han året efter efterfulgt af sin søn *Balthazar Johannes de Buchwald* (1697—1763) som professor ved universitetet, men da denne tidligere havde virket i 14 år som læge på Lolland, kan der fra Hillerød tidligst være gået bud efter ham fra 1739. Muligvis har de begge, først faderen, senere sønnen, været hentet til Hillerød af beboere, der var utilfredse med Schmaltz.

Den nævnte læge Neander fra Helsingør hed *Johan Samuel Neander* (c. 1698—1761). Han havde været hofkirurg hos dronning *Anna Sophie*, da hun blev forvist til Klavsholm i 1731. Under opholdet på denne herregård indledte den unge læge et kærlighedsforhold til en ung hoffrøken *Charlotte Amalie v. Offenberg*; men forbindelsen blev opdaget, da deres barn kom til verden. Neander blev arresteret og sad i fængsel de to år, sagen stod på. De blev begge dømt til at rømme land og rige; men efter indsendt benådningssøgning fik de lov til at slå sig ned i Helsingør. De blev gift og fra 1738 praktiserede Neander i Helsingør, og her har Hillerøds befolkning hentet ham til deres syge, når de ikke ønskede hjælp af Schmaltz. Neander søgte gentagne gange at få lov til at nedsætte sig i København, men fik afslag, og i 1743 ansøgte han om at få lov til engang at efterfølge Schmaltz i Hillerød; men også dette blev afslået.

PROCESSEN MOD HANS MADSEN BANG OG HANS ARVINGER

Følgerne af branden 1733, der lagde hospitalet øde, var særlig følelige for forstander Hans Madsen Bang, der havde mistet alle sine ejendele. Han sad i forvejen i små kår, da han skulle skaffe føden til kone, to-tre børn og et par tjenestefolk foruden nogle latinskole-

disciple, han havde boende i kost, og han klagede derfor sin nød til amtmanden og anmodede om en lønforhøjelse. Gram videresendte hans bønsskrivelse til kongen og anbefalede, at man imødekom Madsen Bang med et årligt løntillæg på 50 rdl. Den 20. januar 1736 svarede Christian VI, at siden den lønforbedring på 100 rdl., der af hospitalskassen var tillagt kirurg Schmaltz, var blevet udbetalt, havde der ikke været balance i hospitalets regnskaber, idet udgifterne ikke kunne dækkes ved de almindelige indtægter, der tilkom hospitalet. Det var kongens hensigt, at kirurgens løntillæg skulle tages af de tavlepenge, der efter flere kongelige reskripter skulle tilfalde hospitalet fra gudstjenesterne både i Fredensborg og Frederiksborg slotskirker. Der var ganske vist i hospitalsfundatsen bestemt, at tavlepengene skulle opspares og udsættes på rente, så hospitalet med tiden kunne udvides; men da nu Schmaltz havde fået 100 rdl. bevilget af hospitalskassen, fordi tavlepengene havde indbragt mellem 100 og 150 rdl., fik Madsen Bang også af kongen løfte om en lønforbedring. Han fik tilladelse til at få det beløb, tavlepengene indbragte over 100 rdl. - dog kun indtil 150 rdl., og hvis dette ikke skulle være tilstrækkeligt, fik han tilladelse til at tage resten af de såkaldte »uvisse indtægter«, indtil hospitalets kasse var kommet i bedre stand. Denne kongelige tilladelse til Madsen Bang, at han selv måtte supplere sine indtægter op med indtil 50 rdl. af de uvisse indtægter, blev årsag til en lang og omstændelig proces, der forbitrede Madsen Bangs sidste år. Efter hans død førtes sagen videre mod hans arvinger. Grunden til denne proces var fortolkningen af betegnelsen »uvisse indtægter«.

I en bemærkning til regnskabet 1736 har Madsen Bang selv forklaret, at hospitalet af de såkaldte »vise« indtægter, det vil sige konstante indkomster, kun havde de årlige rentepenge af den kongelige kapital på 24000 rdl., der blev skænket hospitalet ved oprettelsen, medens alle de øvrige indtægter var usikre (»uvisse«), og omfattede mange forskellige ting som for eksempel indtægter af bøder, tavlepenge, blokpenge, penge indkomne fra afdøde lemmers efterladenskaber, indtægter af konsumtion osv.

Tavlepengene indbragte imidlertid i Madsen Bangs tid efterhånden

Christian IVs fattigblok i Frederiksberg slotskirke.
Hillerød Hospital fik andel i de penge, der blev
indsamlet ved gudstjenesterne i kirken.

mindre og mindre, og han måtte derfor supplere sine indkomster med så godt som alle »uvisse« indtægter, der tilfaldt hospitalet. I amtmænd Friderich von Grams tid gik det upåagt; men da denne i 1741 var blevet efterfulgt af sin søn *Friderich Carl von Gram* (1702—82), blev meget ændret, og blandt andet kom hospitalets regnskaber i søgelyset. Som sin fader nærede den nye amtmænd en varm interesse for Hille-rød Hospital, og han bestred med stor dygtighed posten som hospitalets ene direktør. Den anden direktør var hofprædikanten *J. B. Bluhme* (1681—1753), der siden 1733 havde haft tilsyn med hospitalet. Det forekom med tiden de to direktører mistænkeligt, at tavlepengene og de andre usikre indtægter forekom med ret små beløb i regnskaberne, og i 1752—53 nedsatte de en lille kommission bestående af amtsforvalter *Christen Ulstrup* og sessions skriver *Bonde Bondesen*, der skulle undersøge, dels om forstander Madsen Bang havde lagt de uvisse indtægter i hospitalets kasse, samt dels få klarhed over, hvor meget det drejede sig om. Da hospitalets to kommitterede, sognepræsten *Peder Wedel* og regimentsskriver *Mathias Dahlstrøm*, sammen med forstanderen havde nøglerne til kassen, var mistanken rettet mod dem alle tre.

Sagen mod de tiltalte stod på i flere år, og kommissionen holdt over tredive møder og gennemgik nøje alle hospitalsregnskaber og bilag fra de sidste tyve år, Madsen Bang havde været forstander. Undersøgelserne resulterede i, at kommissionen mente at kunne konstatere et underslæb i kassen på knap 350 rdl. Både sognepræsten og regimentsskriveren afviste ligesom forstander Madsen Bang sigtelsen. Bang hævdede, at eventuelle fejl i regnskaberne måtte tillægges regimentsskriver Dahlstrøm, der havde rettet og ændret tal i kassebogen, da han havde haft regnskaberne til godkendelse. Den 19. marts 1755 blev Madsen Bang og de to kommitterede dømt til hver at betale en trediedel af den påståede kassemangel. Regimentsskriver Dahlstrøm skulle ved edsafleggelse befri sig for Madsen Bangs insinuation om rettelser og raderinger i kassebogen.

Forstander Madsen Bang var imidlertid død, inden dommen blev afsagt. Hans sidste år havde været knuget af den proces, som han gentagne gange selv kalder »dend mig u-skyldig paaførte Proces«.

Da han ikke fik udbetalt nogen løn, så længe sagen mod ham stod på, klagede han til F. C. von Gram: »Jeg undre mig meged ofver at Deres Excellences saa noble og fromme Gemyt kand lade sig ofvertale til en saa u-naadig Omgang, da det dog er Deres Excellence bevist, at jeg tilforne har staaed i Deres Excellences høist salig bortdøde Hr. Faders Tieniste i 8 Aar som Fuldmægtig«. Gram lod sig formilde og lod pengene udbetale.

Madsen Bang døde 29. december 1754; men hans arvinger skulle udrede erstatningen til hospitalet.

Madsen Bangs sønner, degnen *Villum Bang* i Esbønderup og *Johan Otto Bang* (1711—64), der var professor ved universitetet i København og dr. theol., fik tilladelse til at indanke sagen for højesteret, og den 27. oktober 1759 frifandtes Madsen Bangs arvinger, hvorimod regimentsskriver Dahlstrøm blev dømt til at betale arvingerne 150 rdl. i sagsomkostninger samt en bøde på 24 rdl. til justitskassen. Skylden falder altså på regimentsskriveren, der ved revisionen på mistænkelig vis havde rettet og ændret tal i kassebogen, og for denne forseelse blev han idømt en bøde på 30 rdl. at betale til Vor Frelseris kirke, og 30 rdl. til justitskassen. Hermed sluttede denne langvarige proces, der havde kostet den lille kommission en mængde arbejde og direkte udgifter til skrivere og anden medhjælp - en udgift, der blev godtgjort dem i - 1770!

STRIDEN OM FORSTANDERENS BOLIG

Allerede 1747 havde Madsen Bang udpeget sin efterfølger, idet han dette år fik tilladelse til at antage *Albrecht Rehfeldt* som sin »Adjunctus«, da han selv var gammel og trængte til en medhjælper, der kunne gå ham til hånd. Rehfeldt, der fik bevilget 50 rdl. i årlig løn, blev 1750 tillige adjungeret Madsen Bang ved postmesterembedet, og efter dennes død 1754 overtog han begge embeder.

Siden opførelsen efter branden 1733 var hospitalets hovedbygning og forstanderens hus ikke blevet ordentligt vedligeholdt og repareret, og da en større istandsættelse derfor med tiden var blevet nødvendig, bevilgede kongen 1751 en sum på i alt 623 rdl. til dette formål. I

Madsen Bangs tid kom arbejdet dog ikke i gang; men Albrecht Rehfeldt, der med stor dygtighed varetog embedet som forstander, var meget omhyggelig og samvittighedsfuld, og han fik straks udvirket, at istandsættelserne blev påbegyndt. Ved en offentlig licitation blev arbejdet udbudt; men det viste sig imidlertid, at ingen håndværker ville påtage sig at istandsætte forstanderens hus, fordi det var for forsømt og brøstfældigt, og da det tilmed var for småt til en familie, foreslog de kommitterede, at der blev opført et nyt og større beboelseshus til Rehfeldt. Udgifterne hertil blev anslået til 1433 rdl., medens hospitalets hovedbygning kunne istandsættes for 217 rdl., uden at det dog oplyses, hvorfra pengene skulle tages, og uden at Gram havde spurgt sin meddirektør, konfessionarius *Frederik Qvist* (1714—78). Efter en licitation blev arbejdet givet til købmand *Christen Jacobsen Adolph*, der for 1245 rdl. tilbød at ville opføre en ny og større forstanderbolig. Som højstbydende fik han for 120 rdl. det gamle hus, ligesom han fik overdraget at reparere og istandsætte hospitalsbygningen for 200 rdl.

Men arbejdet med forstanderens hus kom ikke i gang, da hofprædikant Qvist nægtede at godkende planerne. I en ret skarp protest til Gram meddelte han denne: »At ieg for min Deel kunde approbere det, som de Herrer Committerede recommenderer til Approbation, strider imod Fornuft og Billighed, thi som ieg ey veed hvorfra saa stor en Bygningssumma skulde komme«, og han tilføjede, at han fandt det »ugudeligt og uchristelig« at bede kongen om tilladelse til at lade hospitalskassen betale udgifterne til byggeriet. Da Qvist i løbet af sommeren 1755 kom til Hillerød for at bese hospitalet, blev han klar over, hvor galt det var fat med bygningerne; han så selv, at det regnede ned i hovedbygningen, og nu gik han med til, at den blev repareret - uanset hvad der skulle ske med forstanderens hus. Christen Adolph, der stod for reparationerne og istandsættelsen, fik endda også Qvist's samtykke til at overskride den fastsatte sum med 40 rdl., der var gået til forbedringer af plankeværket ved hospitalet samt til at male huset og pynte det op. Til forstanderens hus var der derefter kun 382 rdl. til rådighed, og Qvist nægtede fremdeles at gå med til, at en ny bygning blev opført.

Gram forelagde derfor sagen for kongen, der imidlertid ikke tog stilling til de modstridende synspunkter, men nøjedes med diplomatisk at resolve, at man altid skulle holde sig til hospitalets fundats, og at man måtte bruge, hvad der var nødvendigt af den ekstraordinære bevilling fra 1751. Igen måtte Christen Adolph give et overslag over en bygning til forstanderen, men denne gang på en lille bygning på kun fem fag. Det var dog fremdeles ikke muligt at opføre noget hus for det til rådighed stående beløb af 382 rdl. I det ringeste ville det overstige dette beløb med 75 rdl., hvad Gram nok kunne bifalde, men Qvist satte sig hårdnakket imod, at der blev brugt penge af hospitalskassen til nybyggeri, derimod kunne han nok gå med til, at man til istandsættelser og reparationer brugte hospitalets midler; for dog omsider at få en ende på sagen tilbød Qvist personlig at udrede de manglende 75 rdl., men det fik han nu alligevel ikke lov til. Derimod bad Rehfeldt om direktørernes tilladelse til selv at måtte lade et par fag bygge til sit lille hus, der kun bestod af et par små rum og var alt for småt til ham og hans familie, tilmed da det også skulle tjene som posthus. Gram var atter velvillig indstillet, men forslaget bragte hofprædikanten i den største ophidselse, og han foreslog, at man burde afskedige Rehfeldt. Så blev man jo tilmed også fri for at bygge til ham, og Qvist mente nok, man kunne finde et andet »Subjectum«, som både kunne forrette forstandertjenesten og ville lade sig nøje med de forhåndenværende værelser. 1757 gik sagen overraskende let i orden. Forstanderboligen blev gennemgribende repareret og istandsat, og Rehfeldt byggede selv for egen regning to fag til huset.

Årsagen til denne hurtige løsning af striden om forstanderboligen må ses på baggrund af kongens resolution, og afgørelse i den vedvarende uenighed mellem amtmand Gram og konfessionarius Qvist.

I Rehfeldts forstandertid forekom et par hændelser, der er så tidstypiske, at de bør medtages her. En ung mand, *Niels Friderich* fra Hammersholt, der var optaget i hospitalet, voldte både forstander og hospitalspræst store vanskeligheder. Hans opførsel var så slet, at præsten til sidst nægtede at tage ham til alters, og også ved næste altergang måtte han »formedelst sin vedvarende Haardnackenhed i

det onde« holdes tilbage. Han kom i skomagerlære, men yppede klam-
meri, og en lørdag aften truede han en af de andre lemmer med, at
han ville gøre en ulykke på ham »om han end derfor skulde klæde
Steile og Hiul«. Denne alvorlige trusel bevirkede, at Niels Friderich
blev arresteret, men hospitalets inspektion gik i forbøn for ham og
indstillede, at han for sin forseelse slap med »at sidde paa Wand og
Brød Dag og Nat udi Amtets Arrest Huus«. Rehfeldt har sikkert ån-
det lettet op, da denne vanartige unge mand tre år senere kunne
sendes fra hospitalet hjem til Hammersholt.

En vinterdag var der så stor sammenstimlen uden for hospitalet, at
Rehfeldt måtte gribe ind. En fordrukken mand, *Peder Simonsen*, hvis
kone var ansat som opvarterske i hospitalet, gjorde spektakler og ud-
stedte trusler mod dem som gjorde ham ondt, om han så skulle miste
sit liv på Raagaards bakke - d. v. s. galgebakken, der lå syd for byen
ved vejen til København. Rehfeldt lod manden sætte fast, inden han
fik gjort nogen fortræd, men han endte dog sit liv hurtigt, idet han
hængte sig i slottets fængsel, hvor han var blevet sat ind.

AMTMANDENS OG HOFPRÆSTENS UOVERENSSTEMMELSER

Uenigheden om Rehfeldts bolig var kun en enkelt af de meningsfor-
skelle, der efterhånden umuliggjorde et frugtbart samarbejde mellem
Gram og Qvist vedrørende hospitalets anliggender. Det spændte for-
hold mellem de to direktører begyndte umiddelbart efter, at Frederik
Qvist 3. maj 1754 var blevet udnævnt til kongelig konfessionarius
efter J. B. Bluhme og også havde overtaget posterne som skolark for
latinskolen og direktør for hospitalet efter denne. Den gamle amt-
mand Friderich von Gram havde i sine sidste år, da han var syg og
svagelig, sendt de protokoller og dokumenter, der vedrørte latinskolen
og hospitalet, ind til sin meddirektør, hofpræst Bluhme i Køben-
havn, for at denne under Grams sygdom kunne varetage forretning-
erne alene. Men da F. C. von Gram afløste sin fader i amtmands-
stolen, ville han have dokumenterne tilbage; han foretog sig dog intet,

så længe Bluhme levede, men straks efter hans død fik den unge Gram af kongen tilladelse til at opbevare latinskolens og hospitalets dokumenter og protokoller i amtets arkiv på Frederiksborg slot. Det var

Amtmand, geheimeråd Friderich Carl von Gram.
Hospitalets direktør 1741—71.

en ordning, der naturligvis slet ikke passede Fr. Qvist, og han gjorde sig mange anstrengelser for at få akterne udleveret. Gang på gang beklagede han sig over, at han ikke kunne tage standpunkt til de foreliggende sager, da han ikke vidste, hvad der stod i hospitalets dokumenter, og da han direkte bad om at få dem udleveret, lod Gram de vigtigste dokumenter vedrørende hospitalet afskrive og sendte kopierne til Qvist, der ikke var tilfreds med den ordning; men han måtte bøje sig, sådan som han som regel måtte det, når han og Gram var uenige. I oktober 1755 tabte han imidlertid tålmodigheden og henstillede til Gram, at de forelagde de væsentligste ting, de var uenige

om, for kongen og bad ham give sin resolution der på. Qvist skrev en forestilling til *Frederik V*, og Gram videresendte den vedlagt sine synspunkter. Den 14. juli 1756 meddelte kongen de to direktører sin resolution på deres fremførte klagepunkter.

Med hensyn til forstanderboligen gentog kongen sin resolution fra 1755, »at det, hvad nødvendig udkræves, dertil maae anvendes«.

Qvist havde derpå klaget over, at Rehfeldt ikke fulgte fundatsen og ikke holdt bøn for hospitalets lemmer, og skønt han daglig skulle forrette både bøn og sang, var han ofte fraværende. Gram bestred dette, idet han hævdede, at der aldrig var blevet klaget over bønnen og salmesangen i hospitalet; muligvis var Rehfeldt ikke nogen stor sanger; men da Gram og Bluhme i sin tid havde ansat ham, var det, fordi de havde mere set efter en »duelig og til Embedets Forvaltning beqvem Subjectum end paa en god Sanger«. Kongen resolverede, at forstanderen nok efter fundatsen skulle holde både bøn og sang for de spectaculeuse, men da Rehfeldt savnede »de dertil fornødne Naturens Gaver«, måtte det være ham tilladt at lade en af rektor udpeget discipel forrette disse ting, men på forstanderens egen bekostning. For fremtiden, når man skulle antage en forstander, måtte man imidlertid søge at finde en, der selv kunne forrette sang og bøn, »thi det giver Anledning, at han selv i det mindste Morgen og Aften seer efter Huusets Anstændigheder og daglig forefaldende Ting, saaledes at ingen U-orden indsniger sig«.

Det årlige tillæg på 50 rdl., som Madsen Bang havde fået til sin løn på 100 rdl. efter branden 1733, og som han i hele sin forstandertid havde oppebåret, havde Rehfeldt hidtil også modtaget, men da han ikke havde fået kongelig tilladelse til noget tillæg, mente Qvist, at Rehfeldt var uberettiget til at modtage de 50 rdl., hvorimod Gram var af den opfattelse, at både forstander og kirurg burde have, hvad deres forgængere havde oppebåret, hvilket kongen også gav ham medhold i.

Ifølge fundatsen var det en af direktørernes opgaver at forsøge at få flere lemmer end de oprindelige 30 indsat i hospitalet, men da det ikke var sket, klagede Qvist over, at der ikke blev sparet nok. Gram forklarede, at han havde ikke villet gå med til at indtage flere lem-

mer, da der slet ikke var plads til det oprindelige antal. Pladsmangelen var så stor, at »de Døde i værende Tiid at de maae staae Liig, maae i Mangel af et andet fornøden Kammer, stændig indtil de begraves, blive beliggende i Sygestuen blandt de Levende«. Kongen henstillede til de to direktører, at man holdt sig til fundatsen og med tiden, når der var tilstrækkelig kapital samlet, skulle der indtages flere lemmer.

Da hospitalets regnskaber ikke siden 1749 var blevet tilsendt direktørerne, sådan som de skulle, og da der var nedsat en kommission til at gennemgå den forrige forstander Madsen Bangs pengesager og regnskaber, måtte Qvist anmode om, hvis noget urigtigt skulle findes, at blive fri for at være direktør, indtil regnskaberne igen var bragt i orden. Det var Grams opfattelse, at Qvist naturligvis ikke kunne lægges noget til last, der var sket før hans tid, og heri gav kongen ham medhold, idet majestæten gav sin konfessionarius en lille mild irrettesættelse: »Hof-Prædicanten Friderich Qvist, naaer hand allerunderdanigst søger det, kand for alt Ansvar af det, som før sin Tiid pæsset er, allernaadigst befries . . . dog maae hand som sædvanlig med en værende Meddirecteur ligeledes giøre sit mueligt, at alting kommer i Orden«.

Endvidere foreslog Qvist, at der blev ansat en »Vikarius« for direktørerne. Efter Qvist's mening var det nødvendigt, at der blev ansat en vederhæftig, edsvoren kongelig embedsmand, som til enhver tid skulle opholde sig ved hospitalet, da amtmanden kun om sommeren, når han boede på Frederiksborg, var i hospitalets nærhed og desuden havde mange embedsforretninger at varetage. De to kommitterede skulle stadig gå direktørerne til hånd, men de var begge skrøbelige og af et svagt helbred, så det ville også være nyttigt for dem at få en sekretær. Qvist ville foreslå amtsforvalter *Jacob Lowson* til et sådant embede. I sin bemærkning til kongen meddelte Gram, at han var modstander af tanken om en tredje person, der skulle minde direktørerne om deres pligter. Dertil havde man jo de kommitterede, sognepræsten Peder Wedel og regimentsskriver Mathias Dahlstrøm, og de var ganske vist begge svage, mest måske Dahlstrøm, der desuden havde nok at gøre ved sit distrikt, så Gram kunne tiltræde, at

han blev erstattet af Lowson. Dette var også kongens mening. Men Jacob Lowson selv ville ikke have noget med hospitalet at gøre. Han har antagelig ikke ønsket at blive impliceret i stridighederne inden for direktionen, for da spørgsmålet om en efterfølger for Peder Wedel blev aktuelt i 1761, meddelte Jacob Lowson, at han ikke ville efterfølge »dend nu afgangne Slots Præst Peder Wedel med mindre Præste Embedet kunde følge med« (!). Hvilket naturligvis ikke kunne tillades.

Endelig var de to direktører uenige om, hvorvidt hospitalslemmerne burde være beskæftigede med et eller andet arbejde. Qvist var af den mening, at alle, der var raske nok, skulle sættes til at karte, spinde, væve og sy, så de selv kunne reparere klæder og sengetøj og på den måde spare hospitalet for en del udgifter samtidig med, at de selv ville være beskæftigede og derfor »betaget den Leylighed til Udyd som ellers af Leedigang og Ladhed foraarsages, hvilket noksom adskillige Gange i Hospitalet er viist Exempel og Prøver paa«. Gram var forsåvidt enig med Qvist i, at det var nyttigt at beskæftige de syge, men han mente ikke, at det ville spare hospitalet for udgifter; det ville tværtimod medføre, at man skulle skaffe penge til undervisning af de syge og til indkøb af materialer og redskaber. Han var dog ikke uvillig til at gøre et forsøg, og kongen udtalte derfor i sin resolution, at »Hospitalets Lemmer maae saa meget mueligt er og saaviist deres Helbreed og Legemskræfter det kand tillade anholdes til noget Arbeide, hvilket eegentlig de Committerede og Forstanderen maae overlægge«. Resultatet blev imidlertid, at den hidtidige tilstand vedblev at bestå. Fra 1771 fik derimod de syge, »som ikke ere alt for spectaculeuse i Ansigterne« tilladelse til at lære et eller andet let håndværk som for eks. skrædderi eller skomageri uden for hospitalet, så de til sin tid skulle kunne ernære sig selv.

FREDERIKSBORG DISTRIKTS SYGEHUS OPRETTES

Hospitalets kirurg skulle ikke blot tilse de spectaculeuse, men tillige tage sig af de syge og tilskadekomne bønder, der blev bragt til ham

fra hele amtet. Endog de alvorligst medtagne patienter måtte selv foretage rejsen til Hillerød, og hvis lægen efter den første behandling yderligere skulle kurere på dem, måtte de forsøge at skaffe sig logi hos en velvillig borger i byen. Opholdet måtte de selv betale; men de fattige bønder havde fra 1737 fået ret til fri kur, og udgifterne hertil skulle dækkes af den almindelige fattigkasse eller, hvis det var nødvendigt, af den kongelige kasse.

Da kirurgen i Hillerød havde mere end nok at bestille, blev der i 1738 ansat en amtskirurg ved navn *Christian Licht* i Esbønderup, og på amtmand F. C. von Grams initiativ blev der 1755 i samme by indrettet et sygehus og en jordemoderbolig for Kronborg amt. Ligeledes på foranledning af Gram blev der 1759 oprettet et sygehus for Frederiksborg amt. Sygehusene skulle dels være jordemoderhuse, hvor distriktets jordemødre kunne blive oplærte, dels helbredelsesanstalter for almuen, der ikke altid rettede sig efter kirurgens anvisninger, så udgifterne fra kongens kasse til medikamenter ofte var spildt.

Frederiksborg distrikts sygehus blev opført på Jærgaardsvangen på den plads, hvor Garderstalden havde ligget (i Helsingørgade over for Bakkegade). I 1840 blev det flyttet til Lille Jærgaardsvang, hvor det fik til huse i den såkaldte Lowsonske magasinbygning (nuv. Møllestræde 5). I 1884 blev sygehuset flyttet til Sdr. Banevej (nuv. Civilforsvarskaserne), og endelig 1942 blev det afløst af det nuværende Frederiksborg Amts Centralsygehus. Bygningen i Helsingørgade, der var på ni fag, blev opført i to etager og indrettet til at modtage 14 patienter, som blev plejet af en opvarterske, og tilset af hospitalets kirurg, der tillige skulle være læge ved sygehuset. I et reskript fra 28. februar 1766 nævnes, at det var sygehusets formål, »at arme, elændige Mennesker, som med smitsomme Sygdomme ere beladte eller ved andre ulykkelige Hændelser kommer til Skade, kunne blive forflægede og helbredede . . .«, og det tilføjes, at »kun saadanne Patienter maa indlægges, som kan ventes helbredede. Chroniske og incurable maae slet ikke antages«.

For Hillerød Hospital blev de oprettede sygehuse en aflastning. De spectaculeuse, der havde mulighed for at blive helbredt, blev nu henvist til indlæggelse på sygehusene i stedet for at få ophold på hospita-

let. Antallet af spectaculeuse lemmer tog derfor kendelig af, og da direktørerne så bort fra fundatsens bestemmelser og lod andre fortrinvis uhelbredelige syge optage i hospitalet, var der fortsat stor rift om pladserne.

Sygehusets første læge var en kirurg ved navn *Georg Erasmus Hengst*, der efter *Schmaltz*' død 1753 var blevet ansat ved Hillerød Hospital. Han var ikke lægeuddannet, men havde i over tyve år været barbersvend ved hoffet, og var derfor ikke amtmand Gram ubekendt. Gram var dog ikke særlig tilfreds med at få en barbersvend til afløser for den erfarne *Schmaltz*, fordi Hengst som andre barber-svende, der ikke havde aflagt nogen eksamen ved universitetet, ikke måtte kurere indvendige sygdomme, men kun tage sig af udvortes skader. Frederik V ville imidlertid gerne belønne Hengst for hans lange tjeneste ved hoffet og gav allernådigst tilladelse til, at han måtte være fri for at aflægge nogen eksamen, da han havde været til »eksamination« ved det medicinske fakultet, og han havde dér fået vejledning i, hvorledes han skulle »opvarte« de fattige spectaculeuse lemmer. Overhofmarskal *A. G. Moltke* kunne derfor meddele Gram, at det var kongens udtrykkelige befaling, at læge Hengst skulle have embedet, og han fik som sin forgænger tillagt 200 rdl. i årlig løn. Gram følte, at man var blevet påtvunget Hengst, og da denne 1755 ansøgte om at måtte blive stadskirurg i Hillerød, fik han afslag med den begrundelse, at en sådan udnævnelse var overflødig, da beboerne ville søge ham, uanset om han var stadskirurg eller ej; iøvrigt var det Grams opfattelse, at byens befolkning burde være frit stillet, om de ville benytte Hengst eller en anden læge fra København eller Helsingør.

Hengst døde i embedet 1769, og som hans eftermand blev antaget en kirurg ved navn *Abraham Wildbrecht*, der både virkede som hospitalslæge, sygehuslæge og læge for amtet til sin død 1799. *Wildbrecht* var født c. 1731 i Pillau i Preussen, hvor hans fader var købmand. Som sine to brødre *Johan Vilhelm* og *Samuel* søgte han til Danmark, hvor de alle tre blev læger. *J. V. Wildbrecht* (1744—96) blev regimentsfeltskær, og *Samuel Wildbrecht* (c. 1741—98) blev først hofkirurg hos enkedronning *Juliane Marie* og senere livkirurg.

Abraham Wildbrecht kom i lære hos den ansete hofkirurg *H. F. Wohlert* i København 1753, og han blev 1756 ansat som reservekirurg ved *Theatrum anatomico-chirurgicum* eller Det kirurgiske Amfiteater, der 1736 var blevet oprettet for at dygtiggøre de kirurger, der ikke søgte til universitetet. Da Det kongelige Frederiks Hospital 1757 blev oprettet som et af de første almindelige sygehuse her i landet, blev Wildbrecht ansat der til 1759 som den ene af de to reservekirurger. I 1768 var han underkirurg for *Christian VII* på dennes udenlandsrejse, men blev ved sin hjemkomst atter kirurg ved *Theatrum*. Han bestod kirurgisk eksamen 18. juni 1769, og allerede 27. juni samme år blev han ansat på Frederiksborg amt, ved Hillerød Hospital og ved sygehuset. Gennem de attester, han gennem årene har udfærdiget, får vi et billede af en kyndig og grundig kirurg, der nød almindelig anseelse for sin dygtighed og forståelse. Han døde 18. december 1799.

MATHIAS WISCH'S FORSTANDERTID 1777—1801

I 1770'erne kom hospitalet under ny ledelse, idet der både til direktionen og til forstanderstillingen blev udpeget nye mænd. Amtmand F. C. von Gram blev 1771 afskediget ved en kabinetsordre fra *Struensee* og efterfulgtes af amtmand *Henrik von Levetzau* (1734—1820). Hofprædikanten Frederik Qvist, der allerede 1766 var gået af som kongelig konfessionarius, vedblev at være meddirektør ved hospitalet til 1778, da han afløstes af hofpræsten *Christian Bastholm* (1740—1819). Endelig blev forstanderembedet ledigt ved Albrecht Rehfeldts død 1777. Han blev i øvrigt begravet i Nr. Herlev kirke, hvor en marmortavle på nordmuren i skibet meddeler, at »herunder hviler Albrecht Rehfeldt, forrige Postmester og Hospitals Forstander i Hillerød, som efter en christelig Vandel forlod Verden den 21. Nov. 1777 i en Alder af 75 Aar«. Rehfeldts efterfølger blev en fuldmægtig på amtskontoret ved navn *Mathias Wisch*, der tillige var sekretær for den afsatte amtmand Gram.

Da Gram dårligt kunne undvære Wisch, fik han tilladelse til at beholde ham i sin tjeneste, til han havde fundet en anden sekretær,

der kunne afløse ham. Wisch opholdt sig den største del af året på Frederiksborg og var således i hospitalets nærhed, hvorfor Rehfeldts enke, *E. B. Rehfeldt*, fik bemyndigelse til indtil videre at varetage begge sin afdøde mands embeder, men allerede året efter overtog Wisch selv sin postmester- og hospitalsforstanderstilling.

I Wisch's embedstid kom hospitalet i betydelige økonomiske vanskeligheder, der medførte, dels at hospitalets bygninger forfaldt på grund af manglende vedligeholdelse, dels at antallet af lemmer måtte nedsættes. Hidtil havde indtægten af tavlepengene for en stor del kunnet dække udgifterne til reparationer og vedligeholdelser, men da denne indtægt med årene blev mindre og mindre, forfaldt både forstanderbolig og hovedbygning, og brøstfældighederne tog så stærkt overhånd, at en gennemgribende istandsættelse var blevet nødvendig. Udgifterne blev anslået til 1279 rdl., og 1779 bad amtmand Levetzau og hofpræst Bastholm på hospitalets vegne kongen om dette beløb, eller, hvis det ikke kunne bevilges, da om tilladelse til rentefrit at måtte låne 1000 rdl. af latinskolen. Lånet skulle kongens kasse senere godtgøre skolen. Christian VII bifaldt, at man lånte af latinskolens midler, men da de anslåede udgifter var større end lånet, fik hospitalet endvidere tildelt tre—fire egetræer fra de kongelige skove eller omsat i gavntræ 146 alen egefodstykker og 336 alen egestolper. Det ses af disse mål, at der skulle foretages store istandsættelser.

Arbejdet kom straks igang, men budgettet holdt ikke. Udgifterne løb op til næsten 400 rdl. over det kalkulerede beløb, og også denne sum måtte kongens kasse udrede.

Ved istandsættelsen blev hospitalsbygningens mure repareret og taget fornyet, og der blev sat nye vinduer og døre i. Indvendig var bygningen også hårdt medtaget; næsten alle gulve var sunket, og det blev nødvendigt at forny dem. Forstanderboligen var så forsømt og forfalden, at det var nødvendigt at opføre en ny bygning, der med frontispice og to tagkviste gav huset dets nuværende udseende (slagtermester *A. Mogensens* ejendom). Inventaret i hospitalsbygningen blev repareret og fornyet; der blev anskaffet nogle nye senge og en del nyt sengetøj.

De to tavler fra opførelsen 1726 og genopbygningen efter branden

1734, der var indsat over døren til hospitalets kirkesal, blev ved denne lejlighed malet op med hvid farve, og bogstaver og zirater belagt med ægte guld. Til erindring om hoveddistandsættelsen blev en tredie tavle opsat med følgende indskrift:

WED KONG C 7 GAVMILDHED
OG
DIRICTEURERNES FORSORG
ER
HOSPITALET SAT I GOD STAND
OG
+ DETTE HUUS AF NYE OPBYGT +
OM WORES CHRISTIAN
SKAL HER ET MINDE WÆRE
SOM EFTER SLÆGTEN KAN
HANS ØMME OMHU LÆRE
DE MÆND EY TIES BØR
SOM SAAE PAA STEDETZ GAVN
HER ÆRES LEVETZOVZ
OG PRIISES BASTHOLMS NAVN
ANNO 1780

Alle tre tavler er endnu bevaret. Ved hospitalets nedlæggelse og flytning til den nyopførte ejendom i Grønnegade 4 i Frederiksborg slotssogn blev de taget med, og her er de for et par år siden blevet sat op på væggen i kælderetagen i bygningen, der nu huser Nyhuse alderdomshjem.

I 1763 havde Frederik V befalet, at alle kapitaler, der fra den kongelige kasse fik 5 pct. i årlig rente, enten skulle udbetales eller sættes til kun 4 pct. i rente. Hospitalets kapital på 24000 rdl. var anbragt i den kongelige kasse, men da direktionen ikke ønskede summen udbetalt eller renten nedsat, henstillede man til overskattedirektionen, at der blev gjort en undtagelse med Hillerød Hospital. Det var imidlertid kongens vilje og befaling, at renten for alle kapitaler skulle nedsættes, og der kunne ikke gøres undtagelser, da det ville medføre »alt

WEDKONG OG GAVMILDHED
 OG
 DIRICTE ÆRERNE. FOR SORGE
 ER
 HOSPITALET SAT I GOD STAND
 OG
 † DETTE HÛS AF NYE OPBYGT †
 OM WORES CHRISTIAN
 SKAL HER ET MINDE VÆRE
 SOM EFTER SLÆGTEN KAN
 HANS ÆMME OMHÛ LÆRE
 DE MÆND EÛ TIES BØR
 SOM SAAEPAA STEDETZ GAVN
 HER ÆRES LEVETZ OVZ
 OG PRIISES BASTHOLMS NAVN
 ANNO 1780 =

Tavle opsat på forstanderens hus 1780, da bygningen var nyopført. Samme år blev hospitalets hovedbygning grundigt istandsat.

for stoer Consequence«. Direktionen måtte tage afslaget til efterretning, men gjorde opmærksom på, at rentedsættelsen ville betyde en formindskelse af hospitalets indtægter svarende til et årligt underhold af 10 lemmer, og at fundatsen derfor måtte ændres. Dette ville kongen dog ikke tillade, og for at der fremdeles kunne være 30 lemmer i hospitalet bevilgede han 1764 allernådigst ekstra 240 rdl. årlig som kompensation for konverteringen. Det var dog kun en foreløbig

hjælp, der ikke løste hospitalets egne økonomiske vanskeligheder, der tværtimod stadig øgedes, for eks. ved de ekstraskatter som hospitalslemmerne 1770 og 1774 også skulle betale, men som hospitalskassen selv måtte udrede.

Tavlepengene, som i lang tid ikke havde indbragt over 44 rdl., opførte fra 1783 helt, og af forstander Wisch's aflagte regnskaber fremgår det, at hospitalet nu begyndte at give underskud, sådan som det ses af følgende tal fra 1787:

Indtægter:

Rente af den kongelige kapital på 24000 rdl.	1200 rdl.
Rente af 300 rdl., der af tidligere overskud var udlånt til regimentsskriver Dahlstrøms enke mod pant i hendes hus i Nr. Herlev	11 rdl. 24 sk.
	<hr/> 1211 rdl. 24 sk. <hr/>

Udgifter:

Udbetalt til 28 hospitalslemmer 3 mark ugentlig	728 rdl.
Til to gangkoner 4 mark ugentlig	69 rdl. 32 sk.
Lønninger til forstander, læge og hospitalspræst	410 rdl.
Anskaffelse af rekvisitter	24 rdl. 74 sk.
Opskovningspenge for brænde	5 rdl. 40 sk.
	<hr/> 1237 rdl. 50 sk. <hr/>

Underskuddet var altså på 26 rdl. 26 sk., og da der ikke var nogen mulighed for på anden måde at forbedre hospitalets økonomi, blev det ved kongeligt reskript 25. januar 1788 bestemt, at antallet af lemmer for fremtiden skulle nedsættes fra 30 til 26. Hermed var det omsider lykkedes at få gennemført en lille ændring i fundatsen, og Bastholm kunne med tilfredshed skrive til Levetzau: »Nu kan man dog haabe, at Hospitalet skal kunne vedligeholde sig selv«.

Ligesom andre byer, der havde militær indkvartering, måtte Hille-

rød svare det såkaldte portbrænde, det vil sige, at der, udover de to skilling accise, som af hvert læs skulle betales til kongens kasse, skulle afleveres fire—fem tørv af hvert læs tørv og et stykke af hvert læs brænde, der blev ført ind i byen. Det var meningen, at det afleverede brændsel skulle bruges til opvarmning af husarernes vagtlokaler, som byen skulle sørge for. Opkrævningen af portbrændet sorterede under byfogeden, som havde bortforpagtet den til en af byens borgere, den ansete købmand *Albrecht Abel*, for en mindre afgift. For hospitalets vedkommende løb afleveringen op til ialt 600 stk. tørv eller tre hele læs foruden to læs brænde, og Wisch anmodede derfor i 1780 om fritagelse for at svare portbrænde samt om erstatning for det brændsel, der var afleveret de sidste fem år, nemlig den tid der havde været indkvartering i byen. Kongen tillod dette og tildelte hospitalet tolv læs ekstra brændsel.

Ved afleveringen af portbrændet, som Wisch havde overværet for at undersøge, om alt gik rigtigt til, havde han lagt mærke til, at der nok kun blev taget et stykke brænde af hvert læs, men det var til gengæld et af de største stykker, ofte hele knuder så store som en karl kunne bære dem, og bonden, som kørte vognen, hjalp villigt til for at få lettet sit læs. Dette er et karakteristisk træk hos Wisch; han var grundig og samvittighedsfuld, og han ville, at alt skulle gå rigtig til. I regnskabsbemærkningerne taler de to inspektører, der gennemgik posteringerne og bilagene, om »Hr. Wisches bekiendte Redelighed«, og de bemærker undertiden, at han har ført for lidt i udgift, som han bør godtgøre sig selv. De kunne derfor til en mangelfuld liste over hospitalets inventar 1797 notere: »Der er vist ingen Mistanke, som kand med Grund falde paa Forstanderen, der snarere har tabt ved at udlaane af sit eget Huusgeraad et og andet Stykke, hvor Hospitalet savnede det.« At Wisch var vellidt af lemmerne fremgår af biskop *N. E. Balles* notat fra en visitats ved hospitalet år 1800: »Jeg gik igiennem Stuerne, og fik til Svar af alle, at de fik, hvad de skulle have, og ey klaget.« Måske har Wisch været lidt for flink og eftergivende, for Balle tilføjer: »Forstander Wische givet Erindring om nogle Mandfolks Hengivenhed til Fylderie, som bleve advaret«.

Wisch ledede hospitalet dygtigt og uegennyttigt, og han var vel-

anskrevet både hos inspektørerne og hos direktørerne, men man kunne dog ikke give ham løfte om, at hans kone efter hans død måtte overtage hans embeder. Amtmand Levetzau gav Bastholm medhold i det afslag, denne tilsendte Wisch, og hvori det hedder: ». . . at jeg ikke kunde give dertil mit Samtykke, da jeg ikke anseer et Fruentimmer skikket til at holde den Orden og Disciplin, som udfordres i Hospitalet, hvor saa mange ryggesløse Mennesker ere samlede . . .«. Man forstår godt, at Wisch ønskede at sikre sin 30 år yngre hustru et udkomme efter hans død, men direktørerne ville ikke have en kvindelig forstander, og da Wisch døde 1801, 72 år gammel, valgte de Hans Dahlerup, der var fuldmægtig på amtskontoret, til hans efterfølger.

HOSPITALET S LEMMER HENIMOD ÅR 1800

Man var i årene efter oprettelsen så ivrig for at samle spectaculeuse individer i Hillerød Hospital, at der, såvidt pladsforholdene tillod det, blev indlagt patienter fra hele Sjælland og Fyn, men langt de fleste kom dog fra Frederiksborg, Kronborg, Hørsholm og Københavns amter, sådan som det også var bestemt i fundatsen 1726. Henimod midten af 1700-tallet var antallet af spectaculeuse fra andre end de fire nævnte amter stærkt dalende, og omkring 1760 var der i hospitalet kun lemmer fra Nordsjælland. Denne udvikling skyldes dels, at der var oprettet sygehuse flere steder, dels at kirurgerne på grund af bedre uddannelse blev mere kyndige, så de syge havde større muligheder for at blive hjulpet i deres eget amt. Oprettelsen af sygehuse i Esbønderup og Hillerød medførte, at alle syge og spectaculeuse fra Frederiksborg og Kronborg amter blev indlagt der, og kun hvis de efter flere måneders forløb ikke viste tegn på helbredelse, blev de henvist til hospitalet, der derfor mere og mere fik karakter af en forsorgsanstalt for uhelbredeligt syge og hjælpeløse individer. I de fleste tilfælde var der tale om patienter, som havde været syge i mange år, og næsten alle var ældre mennesker, der selvsagt ikke kunne forsørge sig selv eller havde familie, der kunne eller ville tage sig af dem.

Da lemmernes antal ved det kongelige reskript 1788 blev reduceret fra 30 til 26, var der i hospitalet kun en enkelt patient, der blev betegnet som *spectaculeus*; de øvrige havde forskellige mere eller mindre kroniske sygdomme, og omtales som »Krøbling, Blind, Krumpuklet, Ingen Førlighed i den ene Arm, Gigt, Beenskade« etc. Flere ældre kvinder omtales blot som »Af Alderdom skrøbelig«, og det blev mere og mere almindeligt at indtage lemmer, der ikke egentlig var syge, men blot ikke kunne klare sig selv. Karakteristisk er en attest fra kirurg Wildbrecht, der om en 82 årig kvinde udtaler, at hendes syn er meget svagt, men der er hos hende ikke tegn på udvortes sygdomme, og hun »kan vel ikke ansees for een Hospitals Lem, uden hun af Medlidenhed for hendes Alderdom maa nyde den Naade at blive indlagt i Hospitalet«. At hospitalet ikke mere var beregnet på at modtage *spectaculeuse*, ja, rent ud nægtede at optage dem, fremgår af en ansøgning dateret 1805 fra en pige fra Holbæk amt, der havde »ulægelig Kræft i Ansigtet«. Hospitalets inspektion og direktion afslog at modtage hende af pladshensyn, men tilføjede »var der end Plads, maatte man bede Hospitalet befriet for hende, da deslige patienter ville udbrede utaalelig Lugt i Hospitalet, i Kirken og i Stuen, hvor de laa, og det vilde skade Hospitalets Sengeklæder og Lagen, samt at der vel ogsaa kunde være Fare ved det, der flød af Saarene . . .«

Selv efter nedsættelsen af lemmernes antal var der undertiden ledige pladser i hospitalet, idet der i en del tilfælde blev givet tilladelse til, at de syge måtte få understøttelser på en hel eller en halv portion ugepenge fra hospitalskassen »at nyde uden for Hospitalet«, det vil sige, at de måtte bo hjemme og få pasning og pleje af familie eller bekendte.

Enkedronning Juliane Marie, der ofte boede på Fredensborg om sommeren, anbefalede undertiden syge og hjælpeløse personer til optagelse i hospitalet i Hillerød, og sådanne anbefalinger førte altid til, at den pågældende blev optaget eller fik tilladelse til at modtage ugepenge uden for hospitalet; for eksempel havde dronningen rekommanderet en kvinde, der »foruden anden Legems Svagheit er plaget af et Slag« (d. v. s. slagtilfælde), men direktørerne ville ikke have hende ind i hospitalet, da de mente, at denne sygdom undertiden

kunne smitte ved »Imaginationen« (indbildning), hvorfor man tillod, at hun måtte »nyde Penge uden for Hospitalet«.

For at blive optaget i hospitalet skulle de syge fremdeles anbefales af deres sognepræst og af hospitalskirurgen, hvorefter direktørerne afgjorde, om den pågældende skulle indlægges; men det var også muligt at blive optaget uden anbefalinger, hvis man for eksempel selv kunne betale for opholdet. Således fik i 1789 den afdøde møller *Poul Hansens* søn *Ole Sundbye* fra Strø, der var vanfør, tilladelse til at komme ind i hospitalet og få pasning og pleje mod, at en kapital på 400 rdl. blev skænket til hospitalet, der årlig fik renteindtægterne. I 1806 overdrog *Andreas Valeur* og hans hustru *Marie Rasmusdatter* i Nyhuse hospitalet et gavebrev på 1500 rdl. mod, at deres plejesøn *Hans Peter*, der fra tre års alderen havde været købling, måtte blive optaget blandt lemmerne. Giverne fik 6. juni 1806 kongelig konfirmation på donationen og det blev dem tilladt selv at oppebære renteindtægterne, så længe de levede. Hans Peter Valeur, der omtales som meget skævbenet, tilbragte al sin tid i hospitalet, og han var kendt som lidt af en særling.

Han havde det ret frit og færdedes ofte i Slotsgade, hvor han var kendt for sin særprægede gang og det pudsige lille fipskæg, han bar på hagen. Han drak ikke brændevin, men derimod gav han gerne sin halve sjæl hen for kaffe, som han indtog hos madam *Erlandsen*, hvis gæstgiveri lå på Torvet på det sted, hvor nu snedkermester *Borella-Hansen* har forretning. Penge havde han naturligvis ingen af, og til sidst tabte Niels Skjænker hos madam Erlandsen tålmodigheden og sagde til ham: »Ja, ser du Peter Valeur, jeg kan ikke saadan blive ved at give dig Kaffe for ingenting!« - »Jeg har inte no'et aa betale med, Niels«. - »Saa maa du bøde med Kroppen, som man siger. Ser du, Peter, du har den Dusk Haar paa Hagen, som du ikke bruger til noget, og jeg har denne lille nemme Niptang. Hver gang du nu vil have Kaffe, saa faar du la' mig trække tre Haar ud af dit Skæg. Saa faar jeg dog noget for min Kaffe.« Peter Valeur kviede sig lidt men gik dog med til aftalen, og sådan forsvandt Valeurs skæg.

HOSPITALSFORSTANDER HANS DAHLERUP

1801—38

I begyndelsen af det nye århundrede kom der igen helt ny ledelse af hospitalet. Konfessionarius Christian Bastholm, der med interesse og forståelse havde varetaget posten som den ene af hospitalets direktører, nedlagde på grund af svagelighed sine embeder i året 1800 og blev afløst af biskop *Nicolai Edinger Balle* (1744—1816), og da den anden direktør, geheimeråd Heinrich v. Levetzau i 1805 tog sin afsked, blev han efterfulgt af amtmand *Hans Nicolai Arctander* (1757—1837). Ved Mathias Wisch's død 1801 blev stillingen som hospitalsforstander overdraget til fuldmægtig på amtskontoret *Hans Dahlerup* (1758—1838), der 13. nov. 1801 fik kancelliets bekræftelse på sin udnævnelse.

Hans Jensen Dahlerup var født 21. april 1758 i Tyrsted sogn, Vejle amt. Han var af gårdmandsslægt, idet både hans far og farfar var gårdejere i Dallerup, hvorfra slægten tog navn. Efter at have virket som skriverdreng på et par godskontorer kom han til Hillerød, hvor han 1777—82 var ansat på regimentsskriver *Rosenquist's* kontor. I nogle år tjente han som sekretær den daværende ejer af »Carlsberg«, kaptajn i ostindisk kompagni *Peter Holm* (1725—86) og ledsagede ham på en rejse til Trankebar. Ved hjemkomsten blev han fuldmægtig hos amtmand Levetzau på amtskontoret, og her var han ansat i en snes år.

Efter ostindiefarten satte Dahlerup bo for sin opsparede løn; han købte en grund i Mørkegade (nuv. Østergade 10), hvor han lod opføre et smukt, grundmuret hus, og 1786 giftede han sig med *Sofie Marie Birch* (1767—99), der var en datter af guldsmed i Hillerød *Lars Hansen Birch*. I ægteskabet var elleve børn. Da hans kone døde i december 1799, giftede han sig 3. maj 1800 med *Vilhelmine Marie Birch* (1776—1850), der var en søster til hans første hustru; i dette ægteskab fødtes ni børn.

Det var en stor børneflokk at sørge for; men Dahlerup var både flittig og stræbsom; foruden forstanderembedet havde amtmand Levetzau skaffet ham stillingen som vejfiskal i Frederiksborg og Kron-

borg amter, og han forenede begge embeder lige til sin død. Hans løn var ialt 5—600 rdl. samt fri bolig i forstanderens hus ved hospitalet og de sædvanlige deputater af brændsel og fourage. Derudover skaffede han sig mange bifortjenester ved at yde assistance ved auktioner, ved ordning af dødsboer og ved rådgivning i formue- og velfærdssager. Da Dahlerup var sparsommelig, opnåede han at blive ret velstående, og han ejede foruden sin gård i Mørkegade med tilliggende og tilkøbte jorder tillige to bøndergårde i amtet; men under krigen med England måtte han give op for dyrtiden og sælge både ejendommen i byen og bøndergårdene, og så slutte pengenes dalende værdi tilmed gevinsten. Ved krigens slutning havde han kun sine to embeders løn, og han måtte kæmpe med næringsssorger; da postmesterembedet blev ledigt i 1827, fik han også dette, hvorved hans kår forbedredes; men han måtte de sidste år af sit liv stadig arbejde strengt for at klare sig.

Dahlerup var på mange områder en foregangsmand. Han påbegyndte opdyrkningen af ødejorden uden for byen og fik det såkaldte »Overdrev« udstykket til byens borgere; han var også den første i Hillerød, der lod sin børn vaccinere mod kopper.

En af hans sønner, viceadmiral *Hans Birch Dahlerup* har i sine erindringer givet følgende karakteristik af sin fader: »Min Fader besad vel af Naturen et lyst og livligt Sind, en klar og skarp Forstand, men alligevel er det vanskeligt at fatte, hvorledes han, med de faa Hjælpemidler, som dengang havdes til Kundskabs-erhvervelse, uden foregaaende Dannelse og Skolekundskab, skulle kunne have erhvervet sig den Aandsdannelse og de mange Kundskaber, som han allerede i en forholdsvis ung Alder besad . . . han var, saa tidlig som jeg kan huske, gennemtrængt af dyb religiøs Følelse og stræbte at indpræge sine Børn det Samme fra den tidligste Ungdom, ved ideligen at foreholde dem Skønhederne i Naturen, og igjennem Beundring af Skaberens Værker at vække dem til at prise og tilbede Skaberen selv«.

Foruden sin egen store familie havde Dahlerup et par latinskole-disciple boende i kost og logi i forstanderboligen, hvor de beboede et loftsværelse. Det var ikke ualmindeligt, at byens borgere modtog

udenbys boende latinskoleelever i pension, og for den virksomme Dahlerup, har den lille indtægt, disse elever tilførte hans hus, været meget velkommen.

Blandt pensionærerne i hospitalsforstanderboligen var den senere så berømte politiker og filolog *Johan Nicolai Madvig* (1804—86), der boede hos Dahlerup fra 1817—20, medens han var discipel på Frederiksborg lærde Skole. Madvigs kontubernal var en amtmands-søn fra fødeøen Bornholm, *Hans Ancher Jespersen* (1803—85), der senere blev præst i Utterslev på Lolland, og mellem de to disciple var et udmærket forhold, der senere udviklede sig til et varmt venskab; men ellers hører opholdet i Hillerød Hospitals forstanderbolig ikke til Madvigs lyse minder. Han fortæller selv i sine »Livserindringer«: »Trods mit gode Forhold til Skolen og mine Kammerater hvilede der over mit Forhold og Væsen gennem hele min Skoletid et tungt Tryk. Fattigdom og Savn vedblev, uagtet den ovenfor nævnte Velgjørerinde (etatsrådinde *Marie Kofod*, der betalte halvdelen af udgifterne ved Madvigs ophold i Hillerød) snart paatog sig at udrede hele Betalingen for mit Logis og Ophold, at omgive mig paa alle Sider; den afskar mig Anskaffelsen af Læremidler og paatrykte efterhaanden mit Ydre et altfor tydelig Præg. Om Deltagelse i Noget uden for Skolen, der krævede Udgift, f. Ex. Dandseundervisning, kunde der ikke være Tale. Jeg erindrer, at jeg for at kunde yde mit Bidrag til en Fødselsdagsgave til vor kjære Rektor maatte sælge det eneste Klenodie, jeg havde medbragt fra Hjemmet, en lille Sølvmedaille, der var mig givet i Faddergave. Nøden blev mig desto bittere, fordi jeg havde Bevidstheden om, at min Moder, der i det fjerne Hjem havde at sørge for fire yngre Søskende, alligevel for min Skyld paalagde sig forholdsvis store Opoffrelser og Savn, og fordi jeg bar Fattigdommen mellem Fremmede, der ikke altid forstod dens Virkninger eller ydede den Deltagelse eller dog Skaansel. I det Hus, i hvilket jeg boede, og hvis med mig jevnaldrende Sønner var mig gode Kammerater, maatte Omsorgen for den talrige egne Børneflokk, hvis Opdragelse faldt byrdefuld nok, aflede Interessen temmelig fra de der anbragte fremmede Skoledisciple og sieldent og sparsomt lade disse tilflyde en Opmuntring og venlig Ytring, og til ingen anden

Familiekreds havde jeg Adgang. Jeg trak mig sky og forknytt tilbage i mig selv . . .«

Til erindring om Madvigs ophold i hospitalsforstanderboligen har Hillerød Turistforening 1910 ladet opsætte en sort marmortavle på den gamle bygning med følgende indskrift:

Her boede
Sprogforskeren
JOHAN NICOLAI MADVIG
i sin Skoletid
1817—20
»Fordi vi ere færre,
ere vi ikke ringere«.

I Dahlerups forstandertid antog hospitalet mere og mere karakter af en almindelig stiftelse for kronisk syge og gamle, svagelige mennesker, der ikke kunne klare sig selv eller havde mulighed for at få hjælp på nogen måde. Da der ikke blev udskrevet kurerede patienter, kom der kun nye ind ved dødsfald, af hvilke der gennemsnitlig indtraf to om året, men da man begyndte at tage sig mere af sine egne fattige og svagelige gamle ude omkring i sognene, var der ikke mere særlig stor rift om pladserne i hospitalet.

Takket være nedsættelsen af lemmernes antal 1788 og forstander Wisch's dygtige administration, var økonomien bragt i så god stand, at Dahlerup kunne overtage et velfunderet hospital. Gennem opsparring og henlæggelser var der skabt små kapitaler, der nu blev udlånt mod pant i fast ejendom, og hospitalet havde på den måde en ekstra årlig renteindtægt, og dermed var der også åbnet mulighed for, at bygningerne hvert år kunne blive repareret og vedligeholdt. Men hospitalets indbo blev forsømt. Af et par optællingslister fra 1832 og 1838 fremgår det, at en stor del af inventaret var så opslidt og ødelagt, at det næsten er ubrugeligt; for eksempel nævnes det, at borde og bænke i lemmernes stue er »forraadnede og ubrugelige«, sengene »gamle og næsten ubrugelige«, i køkkenet ligger »en kasseret Kakkellovn paa Ildstedet«, ja, selv hospitalets brandredskaber om-

tales som »cassabelt og forrustet«. Også sengetøjet trængte til at blive repareret og fornyet, men midlerne var jo små, så Dahlerup fik besked på, at sadelmager *Rosted* skulle rejse til København for at prøve på at opkøbe sengeklæder hos en marskandiser!

Da Dahlerup døde 30. januar 1838 mistede Hillerød en særpræget og betydningsfuld personlighed. Såvel i sin egenskab af postmester og vejinspektør som hospitalsforstander var Dahlerup meget populær og respekteret, og ikke mindst som vejfiskal havde han blandt almuen er godt omdømme. Han hjalp villigt bønderne med at få flyttet veje, der var lagt midt over deres agre eller med at få taget et par alen af en for bred vej.

Det fortælles, at en bonde, der ikke var kendt med den rette embedsvej, engang kom til amtmanden og bad ham hjælpe sig med et vejanliggende, Amtmanden afviste manden med ordene: »Det tager jeg mig ikke af. Det maa han gaa til Dahlerup med. Han kender jo nok Dahlerup?« »Ja, vist gør jeg det,« sagde bonden, »bare jeg siger *Dahlerup* hjemme i min Gaard, saa skriger alle mine Gæs, og alle mine Lam de bræger«! - Jo, Dahlerup var populær, ikke mindst blandt landbefolkningen. Men skønt han havde fuldt op at gøre i sine forskellige hverv, fik han alligevel tid til at tage del i sin families daglige liv i hospitalets forstanderbolig, og han havde den glæde at se næsten alle sine mange børn vokse op og blive dygtige og ansete borgere.

Størst berømmelse opnåede den tidligere nævnte søn *Hans Birch Dahlerup* (1790—1872), der gik marineofficersvejen. Han udmærkede sig allerede under krigen med England 1807—14, og tre gange kom han i engelsk krigsfangenskab. Som chef for »Rotha« var det ham, der i 1838 førte *Thorvaldsen* og hans kunstværker hjem fra Rom. Utilfreds med den danske marines styrelse rejste han til Østrig, hvor han opnåede høje poster og var med til at reorganisere den østrigske flåde; senere var han viceadmiral og rådgiver for den østrigske flådes chef, den senere kejser *Maximilian af Mexico* (1832—67), der var en broder til den østrigske kejser *Franz Josef*.

Hans ældre broder *Vilhelm Dahlerup* (1787—1808) gik også

marinevejen og blev sekondløjtnant. Han faldt 22. marts 1808 om bord på lineskibet »Prins Christian« under kampen ved Sjællands odde og ligger begravet i krigergraven på Odden kirkegård. Et tredie af Dahlerups børn fra første ægteskab, *Lars Dahlerup* (1799—1876), blev apoteker i Thisted og var senere stænderdeputeret og landstingsmand.

Af børnene fra andet ægteskab blev datteren *Sophie Marie Dahlerup* (1801—78) gift med den berømte overlæge ved Frederiks hospital, professor *Oluf Lundt Bang* (1788—1877). Sønnen *Ludvig Dahlerup* (1802—89) blev sognepræst og virkede i Ballerup-Maaløv, medens en datter *Frederikke Dahlerup* (1804—76) blev gift med sognepræsten i Stenløse-Veksø menigheder *Vilhelm Bang* (1802—76). En søn, *Henrik Dahlerup* (1805—83), var justitsråd og virkede som kontorchef i Københavns Magistrat; *Christian Dahlerup* (1807—88) var sognepræst i Øster Ulslev; og af de tre yngste sønner var *Edvard Dahlerup* (1812—82) livlæge hos *Christian VIII* og overmedicus ved Frederiks hospital, *Carl Dahlerup* (1813—90) amtmand og kommandør på Færøerne, senere herredsfoged i Odense, medens den yngste af børnene *Valdemar Dahlerup* (1815—94) var sognepræst i Ørbæk.

HOSPITALET'S LÆGER EFTER 1800

Da amtskirurg Abraham Wildbrecht døde 1799, blev *Andreas Nielsen Lynge* (1753—1824) ansat som distriktskirurg, og også han var læge både ved sygehuset og hospitalet. Lynge var født i København 1753. Efter læretiden hos en divisionskirurg blev han selv ansat først som kompagnikirurg og senere, fra 1773—88, som reservekirurg ved flåden. Han tog 1778 eksamen ved Det kirurgiske Amfitheater og først derpå begyndte han på sin videnskabelige uddannelse. Han blev student 1780 og bestod 1788 eksamen ved Det kirurgiske Akademi. Han virkede som amtskirurg i København 1782—88 og derpå som distriktskirurg i Esbønderup til 1800, hvorfra han blev kaldet til Hillerød.

Umiddelbart efter sin tiltrædelse købte han på en auktion over Wildbrechts efterladenskaber bl. a. for 9 rdl. gamle lagener, som han ville bruge til forbindinger og bandager. Efter fundatsen skulle hospitalets læge selv holde sig med medicin, forbindinger m. m., men da Lyngge var helt ny i embedet, fik han for en gangs skyld godtgjort udgiften af hospitalskassen. Inspektionen henstillede dog, at man for fremtiden burde henvende sig til oldfruen på slottet og anmode om at få noget af det opslidte kongelige linned, der ikke burde kasseres, men bruges til forbindinger på hospitalet. Først fra 1834 blev hospitalslægen efter kancelliets bestemmelse fritaget for selv at afholde udgiften til lemmernes medikamenter m. v., idet det blev besluttet for fremtiden at forlange sådanne omkostninger dækket af det distrikt, hvorfra de enkelte lemmer var kommet.

Lyngge døde i embedet 3. november 1824. Han blev efterfulgt af en distriktskirurg fra Holbæk *Joachim Nicolai Vilhelm Reinhard* (1778—1830), der imidlertid på grund af sygdom kun nåede at fungere et par måneder. Som vikar ansatte man en kandidat ved navn *Johan Henrik Adolph Ewertsen* (1795—1861), der ved Reinhardts død i 1830 blev fast ansat.

Ewertsen var gæstgiversøn fra Lyngby, hvor han var født 10. maj 1795. Han blev student fra Frederiksborg 1813, og efter sin kirurgiske eksamen var han i nogle år kandidat ved Frederiks hospital, hvorfra han blev hentet til Hillerød. Han blev 1827 udnævnt til bataillonskirurg og 1845 til kammerråd. I Hillerød virkede han til sin død 1861. Som distriktslæge oppebar han den samme løn som havde været tillagt de tidligere hospitalslæger, og som ialt udgjorde 200 rdl. samt forskellige deputater som 3 læs giærdsel, 18 læs tørv, 24 læs hør, 8 læs halm, 26 tønder havre og desuden græsning til to køer.

Ewertsen boede i en ejendom på hjørnet af Slotsgade og Frederiksgade (Slotsgade 11, hvor nu købmand *Børsch's* ejendom ligger). Her udbrød den store brand, der 1834 lagde en stor del af byen øde. Distriktslæge Ewertsen havde den 10. maj fødselsdag, og da det til lige var hans ti års bryllupsdag, ville nogle af gæsterne om aftenen afbrænde et festfyrværkeri for ham, men ved en uforsigtighed fæn-

gede en gnist i udhusets stråtag, der hurtigt var et stort flammehav, og i den stærke blæst greb ilden snart meget kraftigt om sig. I Slots-gade nedbrændte ialt 17 ejendomme, medens 13 ejendomme i Mørke-gade blev flammernes bytte. Blandt de få gamle bygninger, der blev skånet af ilden, var Ewertsens eget grundmurede hus, der ikke lå i vindretningen, samt hospitalets hovedbygning og forstanderbolig.

Læge Ewertsen var en anset og respekteret borger, der tog ivrig del i byens foreningsliv. Han var således medstifter af Frederiksborg Sangforening (1845) og i en årrække var han foreningens formand.

Tilsynet med hospitalets lemmer gav ikke Ewertsen større arbejde, og efter en visitats, som biskop *J. P. Mynster* foretog ved hospitalet i 1838, skrev han, at lægens 200 rdl. var en urimelig løn, som ved vakance burde indskrænkes. Ved kongelig resolution 15. april 1840 blev det da også bestemt, at lægens løn ved næste embedsskifte skulle nedsættes til kun 100 rdl. årlig. Det særlige tillæg på 100 rdl., der blev ydet lægen af Frederiksborg, Kronborg og Hørsholm amters jordebogskasse, skulle så for fremtiden tilfalde hospitalets egen kasse.

Ewertsen, der døde et par måneder efter, at han havde taget sin afsked 7. februar 1861, havde årlig fået 200 rdl., men hans efterfølger som distriktslæge, den praktiserende læge i Hillerød, *Louis Levin* (1819—84), fik kun udbetalt 100 rdl. årlig. Levin var den sidste læge, der var ansat ved det gamle hospital.

HOSPITALSFORSTANDER SVEND PETERSEN

1838—62

Den nye forstander for hospitalet, *Svend Petersen* (1797—1862), der tiltrådte efter Hans Dahlerups død 1838, var som sine forgængere fuldmægtig på amtskontoret. I hans forstandertid bestod direktionen af amtmænd *Hans Schack Knuth* (1787—1861), der fungerede fra 1836—55, og af biskop *J. P. Mynster* (1775—1854), der afløstes af biskop *H. L. Martensen* (1808—84).

Hospitalsforstander Svend Petersen var født 1797 i Hornbæk, hvor hans far var kromand. Efter sin konfirmation kom han til

Hillerød, hvor han blev ansat hos sin farbror *Mogens Petersen*, der var brygger og brændevinsbrænder og boede i Slagtergaarden (nuv. Slotskro, Slotsgade 67); også broderen *Andreas Petersen* var ansat her, og efter farbroderens død 1840 arvede Andreas Slagtergaarden, hvor han oparbejdede en betydelig virksomhed som brændevinsbrænder og værtshusholder. Svend Petersen fik imidlertid ansættelse på amtskontoret, hvor han avancerede til fuldmægtig, og 1838 blev han udpeget til hospitalsforstander.

Hans løn udgjorde ialt 232 rdl., idet han til sin faste årsløn på 150 rdl. fik en godtgørelse på 10 rdl. i stedet for konsumtionsfrihed og 72 rdl. som godtgørelse for det foder, der efter fundatsen tilkom ham, men som ved forstanderskiftet var inddraget.

Samme år som Svend Petersen blev forstander, besøgte biskop J. P. Mynster hospitalet, og i sin visitatsbog skriver han om stiftelsen: »Hospitalet har foruden en ny Forstanderbolig, en Mandfolke- og en Fruentimmer Stue, samt en Kirkestue med Alter og Prædikestol, men der, ligesom det øvrige af Hospitalet selv, er meget forfaldet, skøndt Bygningen i sig selv er god . . . Stiftelsens Finantser ere kun maadelige; de løbende Udgivter kunde vel dækkes, men der er Intet til Reparationer . . .« Biskop Mynster, der selv var medlem af hospitalets direktion, giver med denne notits en kort, men meget træffende karakteristik af hospitalet og dets økonomi henimod midten af 1800-tallet. Foruden den kongelige obligation, der var skænket ved oprettelsen, bestod hospitalets formue af forskellige beløb, der tid efter anden var opsparet og udlånt mod pant i fast ejendom. Tilsammen udgjorde disse spredte kapitaler 2390 rdl., men alligevel var de samlede renteindtægter ikke tilstrækkelige. Det var derfor en kærkommen gave, der tilfaldt hospitalet i 1840, da *Christian VIII* i anledning af sin kroning i Frederiksborg slotskirke betænkte stiftelsen med 2000 rdl.

Det kneb dog snart igen for hospitalet at klare de økonomiske vanskeligheder. Konsumtionens ophævelse 1851 medførte, at hospitalet mistede en fast årlig afgift på 128 rdl., og i forvejen var i 1842 et tilskud på 240 rdl. nedskåret til 140 rdl. - et beløb der fra 1847 helt ophørte at blive udbetalt.

Dette bevirkede, at hospitalets økonomi omkring 1850 var så anstrengt, at direktionen påtænkte at nedsætte antallet af lemmer. Det blev dog ikke nødvendigt, da regeringen kom hospitalet til hjælp med et tilskud på 300 rdl., der blev opført på finansloven.

Ved forstanderskiftet 1838 indførte direktionen den betingelse for optagelse af lemmer i hospitalet, at patienterne selv skulle medbringe »en ny forsvarlig Klædning og 3 Stk. Kroplinned«. Såfremt de pågældende ikke selv havde disse klædningsstykker, måtte deres hjemsøgn fattigkasse betale udgiften ved indkøbet af nyt tøj. Ofte bad forsørgelseskommunen hospitalet om at anskaffe det nødvendige udstyr, og man betalte hospitalsforstanderen 9 rdl. I 1859 stillede direktionen yderligere den betingelse, at de pågældende, der søgte optagelse i stiftelsen, skulle »føre et upaaklageligt Levned og Vandel og dermed gjøre sig værdige til at nyde godt af Stiftelsen«, ellers ville de straks blive hjemsendt til deres sogn.

Da koleraepidemien i sommeren 1853 rasede i København, ventede man hver dag, at den ville nå til Hillerød. Hospitalsforstander Petersen foreslog, at man burde forebygge sygdommens udbrud i hospitalet ved at skaffe lemmerne et daglig måltid ordentlig middagsmad, så længe kolerafaren truede. Inspektørerne, pastor *Johannes Galskjøt* og amtsforvalter *Christopher Bentzon*, fandt forslaget gavnligt og mente, sundhedskommissionen ville gå med dertil. Lemmerne skulle daglig have varm middagsmad mod selv at betale en mark til sundhedskommissionen af deres ugepenge, der i øvrigt i 1847 var sat op fra tre til fire mark, idet forsørgelseskommunen betalte forhøjelsen. I det daglige fik lemmerne kun vask, lys, varme og pleje i sygdomstilfælde i hospitalet, medens de selv måtte sørge for de øvrige fornødenheder, herunder kosten for deres ugepenge.

Sundhedskommissionen og de øvrige lokale myndigheder fik iværksat forskellige foranstaltninger til imødegåelse af en epidemi, hvis koleraen skulle komme til Hillerød. Der blev oprettet et koleralazaret i Asylets lokaler i det gamle tinghus i Møllestræde, og på kirkegården blev bygget et særligt træskur til lighus. Skolekommissionen blev anmodet om at give skolebørnene ferie, og fattigkommissionen blev opfordret til at »foranstalte Aabninger gjorte i Murene i

Fattighuset til Skorstenene for at skaffe Lufttræk«. I hospitalet fulgte man forstanderens forslag om varm mad, og den 25. juli begyndte bespisningen, hvori deltog alle lemmer og gangkonerne.

I de kritiske måneder juli-september blev ingen nye lemmer indtaget i hospitalet, og direktionen tænkte endog på at hjemsende halvdelen af patienterne til deres forsørgelseskommuner for på den måde at forebygge en epidemi i stiftelsen; men da koleraen kun berørte Hillerød meget lidt, skete det ikke. I hospitalet døde to mænd af kolera sidst i august. I alt døde i Hillerød 12—13 mennesker af sygdommen; men den havde snart udraset. Lazarettet var kun åbent fra 24. juli til 10. september, og i oktober var forholdene igen så normale, at hospitalet begyndte at indtage nye lemmer.

Hospitalets økonomi var stadig meget anstrengt, og fra 1859 begyndte man på forhandlinger om dets fremtid, idet man snart koncentrerede sig om to muligheder: enten at lade hospitalet bestå som selvstændig anstalt eller inddrage det under en påtænkt »Syge-, Daare-, Fattig- og Tvangsarbejdsanstalt« med Svend Petersen som forstander. Forhandlingerne trak i langdrag, og inden man endnu havde truffet nogen afgørelse, døde Sv. Petersen den 22. maj 1862. Som hans efterfølger blev amtsfuldmægtig *Jens Bloch Gjærn* (1827—97) foreløbig konstitueret.

HOSPITALET NEDLÆGGES

Tiltagende økonomiske vanskeligheder medførte, at hospitalets bygninger i begyndelsen af 1860'erne på grund af manglende vedligeholdelse var blevet så forfaldne, at en gennemgribende hovedreparation eller ombygning var nødvendig, hvis stiftelsen skulle bevares. I betragtning af deres anvendelse havde de gamle bygninger en mindre heldig beliggenhed umiddelbart op til byens hovedgade, og da hele hospitalsarealet var meget større end nødvendigt og tilmed værdifuldt på grund af dets centrale placering, opgav man at ombygge hospitalet. Efter meget langvarige forhandlinger blev det i stedet for besluttet at afhænde bygninger og grund og købe et mere afsides be-

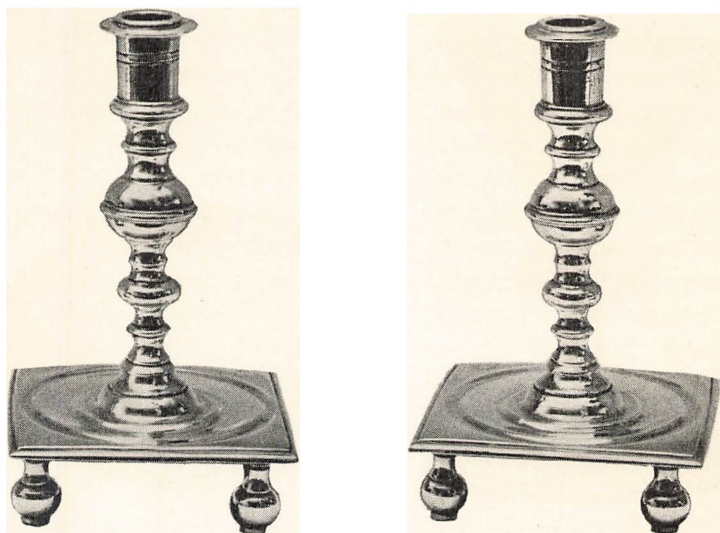
liggende og billigere areal og der opføre en ny bygning. Ved kongelig resolution af 5. oktober 1866 blev dette godkendt.

Planerne om at knytte hospitalet til en tvangsarbejdsanstalt for Frederiksborg amt var dermed også opgivet, og der blev derfor opført en selvstændig arbejdsanstalt på overdrevet 1867.

Ved hospitalets nedlæggelse blev de sidste lemmer hjemsendt til deres forsørgelseskommuner, og stiftelsens bygninger og grund, der i alt udgjorde 12.850 kvadratalen, blev solgt ved offentlig auktion. Vurderingssummen var 10.000 rdl., og ved den tredje auktion i oktober 1867 lykkedes det at opnå bud på dette beløb. Købere var værts-husholder *Lars Larsen* og slagtermester *Martin Peter Mogensen*, der derefter delte ejendommen, således at Lars Larsen blev ejer af hospitalsbygningen med den nordlige del af grunden (nuv. tømmerhandler *Viggo C. Lewinsky's* ejendom), medens Martin Peter Mogensen overtog den sydlige del med forstanderboligen (nuv. slagtermester *Anker Mogensen* ejendom).

HOSPITALSKIRKEN

I den første hospitalsbygning, der blev opført 1726, var et værelse indrettet til kirkesal for de spectaculeuse. Det var et mindre rum på kun seks fag, der lå midt i bygningen med vinduer ud til Slotsgade. Både loft og vægge var hvidkalkede, og til lemmerne var anbragt 14 umagelige træbænke, der sammen med alterbord og prædikestol udgjorde kirkens beskedne inventar. Kirketjenesten blev forrettet af kapellanen, der prædikede hver søn- og helligdag; en gang om ugen holdt han katekisation og gennemgik »Christendommens fornemste Hoved-Puncter«, ligesom han tog de spectaculeuse til alters. Hans løn for tjenesten ved hospitalets kirke udgjorde årlig 60 rdl. Ved gudstjenesterne sang et par disciple fra latinskolen for, og hver fredag, når der var gudstjeneste i Slotskirken, mødte de alene i hospitalet for at læse »et Par Capitler af Bibelen, et Stykke af Lutheri Catechismo samt nogle Bønner, som bedst passer sig paa de Fattiges Tilstand«. Den gamle skik, at latinskoledisciple skulle besørge kirkesangen i hospitalet blev først afskaffet i 1811.

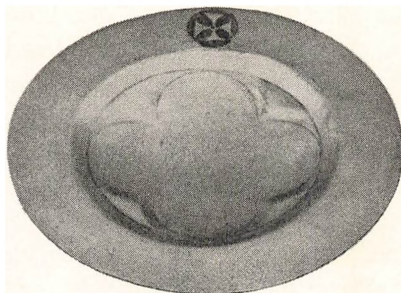

Hospitalskirkens alterstager.

Frederik IV's søster, prinsesse *Sophie Hedvig* (1677—1735), der har oprettet Vemmetofte adelige Frøkenkloster, var kendt for sin velgørenhed. Hun skænkede i 1731 Hillerød hospitalskirke et ur, der bar følgende vers:

Fra denne Dag hvert Slag jeg slaer
 Hver Fattiglem en Lindring faaer
 I Deres Vee og Smerte
 Derfor gid evig vel det gaar
 Den Konge Datter! som de Saar
 Sig saa lod gaae til Hierte.

Uret gik tabt et par år efter ved den store brand 1733; men da hospitalet blev genopført i 1734, modtog kirken blandt flere andre gaver et nyt ur fra dronning *Sophie Magdalene*; prinsesse *Charlotte Amalie* (1706—82), der var en datter af Frederik IV, skænkede nogle lampetter med blikplader, og enken efter sognepræsten hr. *Olivarius* i Græsted, *Dorothea Bøgvad* (d. 1756) forærede to metallysestager til alteret.

Middelalderlig alterkalk og disk, der har tilhørt hospitalets kirke. Alterkalken, der stammer fra 1400-tallet, har forneden på foden en frise med firpasornament. På fodens overside er afbildet evangelistsymboler og et krucifiks. Midt på skaftet en flad knop med seks rudebasser. På det runde skaft læses i minuskler: hilf maria (vir)go, d. v. s. Hjælp, Jomfru Maria. Den meget smukke kalk er måske skænket hospitalet fra Slotskirken, hvortil den kan være kommet fra et af de nordsjællandske klostre, muligvis Esrom.

En lille udvidelse af kirkesalen fandt sted i 1739. Præsten havde klaget over, at der i lokalet var »Vanskelighed og Beesværing af Qvalm«, fordi der som regel var samlet mange tilhørere i det lille lokale, og hospitalet fik derfor tilladelse til at lade en mellemvæg bag prædikestolen flytte, så rummet kunne udvides fra seks til syv fag.

Det smukkeste stykke inventar, hospitalet har ejet, er en middelalderlig alterkalk af sølv med tilhørende disk. Desværre fremgår det ikke af de bevarede arkivalier, hvorledes den er kommet i hospitalets eje; sandsynligvis har den tidligere tilhørt Slotskirken, men da det er et middelalderligt arbejde, kan den oprindeligt have tilhørt et af klostrene i Nordsjælland, muligvis Esrom.

Blandt de gaver, hospitalet senere modtog, kan nævnes et alterbillede med »Christi Nadver«, som forstander Hans Madsen Bang i 1747 forærede kirken, og samme år skænkede Frederik IV og dronning *Louise* det røde klæde, der havde været benyttet ved udsmyk-

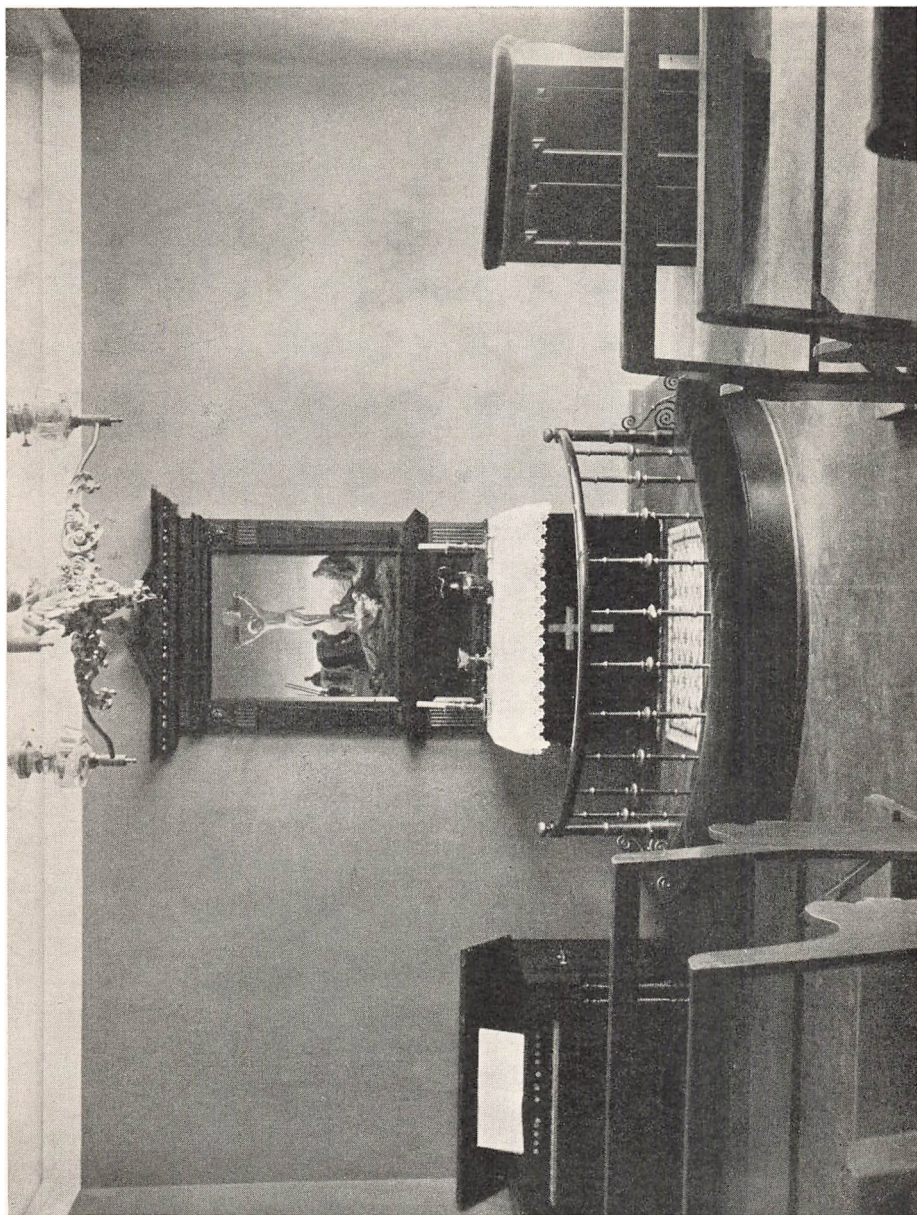
ningen af Slotskirken i anledning af deres kroning. Da kongen i samme anledning skænkede hospitalet en del af det tømmer, der havde været brugt ved festlighederne på slottet, var der nok til at forny 26 favne af hospitalets brøstfældige plankeværk.

Kapellanen, der også kaldtes hospitalspræsten, boede til leje ude i byen, og siden 1744 betalte Hillerød kirkegårdskasse årlig hans husleje med 25 rdl. Det var meningen ved lejlighed at købe et passende hus, der kunne indrettes til kapellanbolig, men de ejendomme, der kunne være tale om, var som oftest for dyre, vel sagtens »fordi man vidste, Kongen vilde købe«. Først i 1758 lykkedes det at erhverve et egnet hus i nærheden af hospitalet og kirken. Amtskirurg Schmaltz's enke flyttede dette år til Fyn, og vicebrandmajor *Johan Bøj Junge* i København overtog som panthaver hendes ejendom, der lå umiddelbart op til den såkaldte Lille Jægergaardsvangs øde byggeplads ved vejen til tinghuset (det nuværende hjørne af Slotsgade-Møllestræde). Vicebrandmajoren overlod kongen ejendommen for den samme sum - 600 rdl. - han selv havde overtaget den for, og her blev så den første kapellanbolig i Hillerød indrettet. Bygningens reparationer og vedligeholdelse skulle bekostes af kongens kasse.

Den daværende hospitalspræst *Thomas Reinhold Christensen Luja* (1714—59), der tillige var nederste hører ved latinskolen, fik ikke megen glæde af den nyerhvervede bolig, idet han døde 1759 efter at have virket som hospitalspræst i 14 år.

Kapellanen *Michael Platou* (1746—1808) er den præst, der har virket længst ved hospitalskirken; han var ansat fra 1773 til sin død 1808. Platou var højt agtet af menigheden, og han var en begavet prædikant, der samlede en talrig, trofast tilhørerskare om sig i hospitalets kirke. Den første prædiken, han holdt efter slotspræsten *Johan Andreas Reblings* død 1790, greb alle ved sit smukke indhold, og da den samme år blev trykt, vandt den stor udbredelse blandt befolkningen i Hillerød, der i mange år opbevarede den og brugte den som husandagsbog.

Ved reskript af 29. juli 1803 blev det bestemt, at embedet som residerende kapellan skulle nedlægges ved Platou's død. Gudstjenester-

Kirkesalen i den nye hospitalsbygning. Altertavlen er en kopi fra 1904 af et af Carl Blochs malerier fra Bedestolen i Slotskirken. På alterbordet ses bl. a. den middelalderlige alterkalk.

ne ved hospitalskirken blev henlagt under sognepræsten, der lod dem besøge ved en teologisk kandidat, som var ordineret kateket. Han underviste ved borgerskolen i Mørkegade (nuværende Østergade 12), hvor han også havde sin bolig.

Omkring 1850 var kateketen *Stephan Ditlev Edvard Schrader* (1814—94) hospitalsprædikant. Da han i 1858 blev kaldet til slotspræst ved Christiansborg slotskirke, blev han afløst af *Fritz Carl Emil Andersen* (1829—75), der i hospitalskirken samlede en kreds af ikke-grundtvigianere om sig. Han var den sidste præst ved den gamle hospitalskirke, der blev nedlagt sammen med hospitalet 1866, og hans tilhængere klagede nu over, at de ikke mere havde noget sted at samles. Den ikke-grundtvigske menighed ønskede derfor en ny kirke opført, da de ikke ville søge Slotskirken, dels fordi den var for kold om vinteren, da den ikke var opvarmet, dels fordi de ikke ville dele kirke med grundtvigianerne og deres præst, digteren *J. C. Hostrup*. Der blev i denne anledning rettet angreb på Hostrup, der betegnedes som en nidkær sognepræst, som nødig lod nogen anden bestige prædikestolen i sit sted. Hostrup besvarede angrebene og tilbød, at der kunne holdes to gudstjenester i Slotskirken, således at hospitalsmenigheden også kunne samles der med deres præst. Dette tilbud blev dog afslået, og Hostrup var fremdeles ene om at forrette gudstjenesten i Slotskirken.

HOSPITALET'S NYE FUNDATS 10. OKTOBER 1870

Da hospitalet blev nedlagt, havde det i en årrække ikke været benyttet efter sit oprindelige formål. Antallet af spectaculeuse havde været i stadig aftagende, og i stedet for var en del ældre, ubemidlede og nødlidende mennesker fra Nordsjælland blevet optaget i stiftelsen, der således mere og mere var gået over til at blive en forsørgelsesanstalt for gamle og fattige fra kommunerne i Frederiksborg amt. Det var derfor nødvendigt ved en genoprettelse af hospitalet at ændre eller forny Frederik IV's gamle fundats fra 1726.

Da der efterhånden kun meget sjældent indkom anmodninger til hospitalet om at få spectaculeuse optaget, kunne man ikke mere op-

Hospitalsbygningen i Nyhuse. Opført af arkitekt Christian Zwingmann 1869—70.
Nu alderdomshjem for Frederiksborg slotssogns kommune.

retholde en stiftelse for dem alene, og en helt ny fundats blev derfor udarbejdet af det gamle hospitals direktion. Fundatsen blev godkendt og kongelig konfirmeret 10. oktober 1870.

Forinden var hospitalet flyttet til Nyhuse, hvor direktionen havde købt en byggegrund af adjunkt *Hans Christian Hertel*, og her lod man i 1869 arkitekt *Christian Zwingmann* forestå opførelsen af en stor smuk to etagers hospitalsbygning.

I det nye hospital skulle der efter fundatsen være plads til 22 lemmer, men indtil man havde fået afviklet den gæld, institutionen havde pådraget sig ved opførelsen af den nye bygning, måtte et mindre antal optages.

Adgang til at blive indskrevet i hospitalet tilkom værdige trængende mænd over 60 år og kvinder over 50, der på grund af alder og svagelighed var ude af stand til selv at skaffe sig fornødent underhold; spectaculeuse kunne optages uanset alder, og de skulle helst indlægges på eneværelse, hvilket unægtelig var et stort fremskridt sammenlignet med forholdene på det gamle hospital, hvor de boede stuvet sammen i ét rum og undertiden sov to i én seng!

I hospitalet i Nyhuse havde lemmerne fri bolig, brændsel og medicin, ligesom de regelmæssigt blev tilset af distriktslægen. Til deres underhold og øvrige fornødenheder blev udbetalt 1 rdl. 16 sk. ugentlig. Forstander for det nye hospital blev *Jens Bloch Gjern*, der havde været konstitueret siden hospitalsforstander Svend Petersens død 1862. J. B. Gjern havde tidligere været fuldmægtig på amtskontoret; han var medlem af direktionen for Frederiksborg Amts Spare- og Laanekasse 1877—81, da han udtrådte for at overtage stillingen som bogholder i sparekassen, et embede han bestred sammen med hospitalsforstanderstillingen til sin død 1897.

Det nye hospitals inspektion bestod som tidligere af byfogeden i Hillerød, sognepræsten sammesteds og amtsforvalteren over Frederiksborg amt. Stiftelsens øverste myndighed var som før amtmanden og kongens konfessionarius, der fungerede som direktører.

I den nye bygning indrettedes en kirkesal, hvortil overførtes en del inventar fra det gamle hospital i Slotsgade, og en gang om måneden holdt kapellanen gudstjeneste for hospitalslemmerne.

Den store økonomiske belastning, det havde været for stiftelsen at opføre bygningen i Nyhuse, gav den en vanskelig start, og rigtig i funktion, så man fuldtud kunne opfylde fundatsens bestemmelser, bl. a. om 22 lemmer, kom den egentlig aldrig. Udover de 10—15 ældre, svagelige kvinder, der sædvanligvis boede i hospitalet, blev ingen andre optaget, og om nogen anstalt for spectaculeuse blev der aldrig tale. En energisk og dygtig indsats - trods de økonomiske vanskeligheder - ydede *William H. Bencke* (1861—1951), der i 1898 var blevet hospitalets forstander. Han havde tidligere været ansat på amtstuen, sidst som første fuldmægtig, og i flere perioder var han konstitueret som amtsforvalter. Han deltog med interesse i det offentlige liv, bl. a. som medlem af menighedsrådet og sognerådet; i årene 1921—33 var han formand for Frederiksborg slotssogns sogneråd. Han passede sine hverv meget omhyggeligt og dygtigt, og det gælder ikke stillingen som hospitalsforstander, men da forholdene ved tidernes ugunst udviklede sig således, at hospitalets indtægter ikke var tilstrækkelige til at forsørge lemmerne på forsvarlig måde, måtte han tilråde en nedlæggelse af hospitalet. Han anbefalede bestyrelsen at afhænde bygningen til Nyhuse kommune, der kunne bruge den til alderdomshjem. Efter et par års forhandlinger blev man i 1927 enige om at sælge hospitalsbygningen til Slotssognet for 50.000 kr., overtagelsen fandt sted 1. april 1929, og hospitalet betalte kommunen 280 kr. årlig for de sidste alumner, der så fik tilladelse til at blive boende i alderdomshjemmet.

HILLERØD HOSPITALS LEGAT

Ved den endelige nedlæggelse af hospitalet overgik stiftelsens pengemidler til et legat »Hillerød Hospitals Legat«, der fremdeles eksisterer.

Legatformuen, der ved oprettelsen udgjorde 157.100 kr., blev tilvejebragt dels ved indtægten fra salget af hospitalsbygningen dels ved stiftelsens opsparede midler. Takket være dygtig administration af kapitalen, ikke mindst i de seneste år, er legatformuen nu 186.900

kr. Renterne af kapitalen uddeles til enlige, værdige trængende mennesker, der på grund af alder og svagelighed er uden af stand til selv at skaffe sig fornødent underhold. Der uddeles årlig ca. 7200 kr. fordelt på 24 portioner. Legatets direktion består af amtmanden og provsten over Horns m. fl. herreder, medens tilsynsrådet består af amtsforvalteren, sognepræsten i Hillerød og politimesteren, der er rådets formand og regnskabsfører.

Institutionen Hillerød Hospital er forlængst ophørt at bestå. Både de gamle og de nye bygninger er overgået til andre formål, men navnet *Hillerød Hospital* er endnu bevaret i legatet, og gennem dets virksomhed fortsættes fremdeles det sociale og humanitære arbejde, der siden 1726 har været knyttet til navnet Hillerød Hospital.

EFTERSKRIFT

Ved udsendelsen af min 3die publikation - Det gamle Hillerød Hospital - har jeg valgt et historisk område, hvor læseren sikkert har fået et levende indtryk af, hvilken enorm udvikling, der siden er sket med hospitalsvæsenet i Frederiksborg amt. Initiativtagerne fra 1726 synes at have forstået noget af den sociale tankes betydning, men hospitalets oprettelse har dog først og fremmest været dikteret af ønsket om at samle de spectaculeuse under fælles tag, for at fritage de raske for synet af de syge. Siden synes barmhjertigheden i højere grad at være indgået i hospitalsarbejdet.

Selv uden grundigt kendskab til hospitalsvæsenets høje stadi i vore dage, forekommer udviklingen enorm.

For den, der har været indlagt og gennemgået behandling på et af vore hospitaler vil opholdet for de fleste blive stående som et af de gode minder om barmhjertighed, menneskekærlighed, operativ og medicinsk høj kunnen til sundhedens og menneskelivets bevarelse.

Med et udvidet kendskab til hospitalsvæsenets første spæde begyndelse stiger beundringen for de kvinder og mænd, der har viet deres liv til hospitalsgerningen.

Jeg takker *Nils Gustafsson* for det store og dygtige arbejde med at samle og bearbejde stoffet. Jeg har fundet emnet overordentlig interessant, og det skulle glæde mig om læseren måtte dele min opfattelse.

Hillerød, den 18. juni 1958.

Rud. Pallesen.

NOTER OG KILDEHENVISNINGER

Hovedkilderne til hospitalets historie er »Hillerød Hospitals Arkiv« og en samling »Breve og Dokumenter vedrørende Hillerød Hospital« i Frederiksborg amts arkiv; begge i Landsarkivet for Sjælland. Selv om der i disse samlinger er bevaret et ret omfattende materiale, savnes dog forskellige arkivalier, især fra de første år af hospitalets historie, hvilket sandsynligvis skyldes, at en del korrespondancesager og dokumenter dels er kasseret, dels er gået tabt ved brande; for eks. gik Sjællands bispearkiv til grunde ved Københavns brand 1728, og ved hospitalets brand 1733 er en del papirer sikkert også gået tabt.

Aktstykker og citater er gengivet ordret. Vilkårlig brug af store og små bogstaver er rettet i overensstemmelse med den gamle retskrivning. Tegnsætningen er for tydeligheds skyld oftest normaliseret.

Hvor intet andet er bemærket, findes de pågældende arkivalier i Frederiksborg amts arkiv i Landsarkivet.

Forkortelser:

FFA = Fra Frederiksborg Amt. Frederiksborg Amts historiske Samfunds årbog.

HHA = Hillerød Hospitals arkiv.

Hofman = Hans de Hofman: Samlinger af publique og private stiftelser. I—XI. 1755—80.

Kopibog = Kopibog for erklæringer og breve til kolegerne.

LA = Landsarkivet for Sjælland m. v.

RA = Rigsarkivet.

rdl. = rigsdaler (1 rdl. = 6 mark a 16 skilling).

Sjæl. Reg. = Sjællandske registre.

sk. = skilling.

Seeger I = Vald. Seeger: Fra Kulsvierlandet. 1929.

Seeger II = Vald. Seeger: Fra Frederiksborg og Kronborg Amter. 1931.

Wiwel I = Underholdende Læsning. Følgeblad til »Dagblad for Frederiksborg Amt«. 1868—69.

Wiwel II = Tillæg til »Søndagsbladet«. 1870.

S. 7. *Helligåndshuse*: J. Lindbæk og G. Stemann: De danske Helligaandsklostre, 1906. *Sct. Jørgensgaard*: V. Møller-Christensen: Middelalderens Lægekunst i Danmark, 1944. - S. 8. *Fattigvæsenet*: Edv. Holm: Danmark-Norges Historie 1720—1814, II, 1730—46, s. 555. *Pesthuset*: O. Nielsen: Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse, 1892, VI, s. 387. - S. 9. *Peder Hersleb*: D. G. Zwergius: Det Siellandske

Cleresie, 1754, s. 384. Bjørn Kornerup: Peder Herslebs Præstear i Hillerød-Herlev 1718—25, FFA 1921, s. 19. - *S. 12. Lille Jægergaardsvang*: Wiwel II, nr. 13 og 25. *Hospitalsbygningerne*: Opført af Claus Ebbesen. Breve og dokumenter vedr. Hillerød Hospital. 1726—53, I. *Mindetavlen*: Jørgen Friis har rimeligvis gjort flere udkast til indskriften. I hans Poetiske Skrifter, 1752, s. 104 findes tillige følgende vers:

Over et Hospital.

Her kand I arme som den haarde Skiæbne klemmer
Faae Roe for Eders Saar og Smertefulde Lemmer,
I, som før slæbte paa en halv fortæred Krop,
Og naar I faldt var faa som reiste Eder op.
Her har I Huus og Hielp, thi inden disse Vegge
Har Landsens Fader for Jer ladet føde lægge
O, skionner, skionner paa den Naade som I fik
Og beder altid got for Fierde Friderich.

Heimbrod: Breve og dokumenter 1726—53, I. FFA 1934, s. 16. Partikulærkasens bygningsregnskaber 1726, i RA, meddelt mig af dr. phil. Jan Steenberg. *Fundatsen*: Originalen i HHA, indbundet i rødt læder med rige dekorationer og Frederik IVs monogram i guldtryk. Den er ualmindelig smukt kalligraferet med overskrifter og fremhævelser i guld. Fundatsen findes trykt i Hofman VII, s. 179. Et udkast til fundatsen findes i Sjæll. Reg. 1726. - *S. 13. Spectaculeus*: jvfr. O. Kalkar: Ordbog til det ældre danske Sprog, 1881—1918. - *S. 16. Hospitalsforstanderens instruks*: HHA Kgl. reskripter m. m. 1726—1806. - *S. 17. De første læger*: V. Ingerslev: Danmarks Læger og Lægeværden indtil 1801, 1873, s. 400 og 557. Frederik Wulff: Det kjøbenhavnske Barberlavs Historie, 1906, s. 23. Sjæll. Reg. 1681—82, s. 251, 667, 803. - *S. 18. Ny kirurg*: Kopibog 1721—23, 1723—26, 1726—31. - *S. 19. Blumenthal*: Carøe: Den danske Lægestand I, s. 15, omtaler fejlagtigt Blumenthal som kirurg ved hospitalet. - *S. 20. Ansøgning om optagelse*: HHA Breve og dok. 1726—53, II. - *S. 23. Hans Madsen Bang og Slotsmøllen*: Kopibog 1723—26, 1718—21. Wiwel I, nr. 12. - *S. 26. Ole Madsen Bang*: F. E. Hundrup: Stamtavle over Oluf Bangs Efterkommere, 1875. Hundrup omtaler en Jens Madsen Bang på Slotsmøllen; det skal være Hans Madsen Bang. Personalhistorisk Tidsskr. I. rk. III, 1882, s. 279. *Hospitalsgrunden*: Skøde i HHA Kgl. reskripter m. m. 1726—1806. Kopibog 1731—37. - *S. 27. Branden*: Partikulære breve 1730—35. Seeger II, s. 31. HHA Breve og dok. 1726—53, I. - *S. 30. Tavlepenge*: HHA Kgl. reskripter, samt Breve og dok. 1739—1836. - *S. 32. Madam Waichofsky*: Partikulære breve 1735—38. *Hans Ingvordsen*: Rentekammerbreve 1747. - *S. 33. Kirurgens instruks og inventarliste*: Breve og dok. 1726—53 (Schmaltz). - *S. 35. Schmaltz-sagen*: Breve og dok. 1726—53 (Schmaltz). - *S. 36. Den gamle kro*: H. D. Schepelern: Den gamle kro 1560—1956, 1956, s. 42. - *S. 38. Madam Schmaltz*: Wiwel I, nr. 16. - *S. 39. Buchwald*: P. L. Panum: Bidrag til

Kundskab om vort medicinske Fakultets Historie, 1880, s. 42. *Processen mod Neander*: Personalhist. Tidsskr. VII rk. II, s. 187. - *S. 40. Sagen mod Hans Madsen Bang og hans arvinger*: Breve og dok. 1754—61. - *S. 43. Striden om forstanderens bolig*: Breve og dok. 1754—61. HHA Breve og dok. 1739—1806 (Bygningsregnskaber). - *S. 45. Niels Friderich*: Hospitalets kirkebog s. 102. - *S. 46. Peder Simonsen*: Seeger II, s. 36. *Uenigheden mellem Gram og Qvist*: Breve og dok. 1754—61. - *S. 51. Sygehusene*: Seeger II, s. 46 og 133. Frederik Bremer: Medicinal-Personalet og Medicinal-Anstalterne i Danmark, 1840, s. 49. - *S. 52. Hengst*: Breve og dok. 1726—53, I (div. korrespondancesager). Partikulære breve 1750—54. *Wildbrecht*: Kabinetstyrelsen i Danmark 1768—72, 1919, II, s. 35. - *S. 53. Wisch's forstandertid*: Breve og dok. 1771—1800. *Hovedreparationen*: HHA Breve og dok. 1739—1836 (reparationsregnskaber). *Regnskaber*: HHA Indtægts- og udgiftsprotokol 1754—1824. Breve og dok. 1771—1800. *Nedsættelsen af lemmernes antal*: HHA Kgl. reskr. 1726—1806. - *S. 58. Portbrændet*: Breve og dok. 1771—1800. Seeger II, s. 65. *Balles visitats*: Bjørn Kornerup: Bispevisitats i Hillerød-Herlev pastorat 1741—1847, FFA 1917, s. 20. - *S. 59. Wisch*: Forstander Wisch fik 1794 skøde på Jægerbakken. Wiwel I, nr. 14. *Lemmerne*: HHA Kirkebogen indeholder en fortegnelse over indkomne og udgående lemmer. Folketællingen 1787 i RA. - *S. 61. Valeur*: Gavebrevet findes i HHA Kgl. reskr. 1726—1806. Wiwel I, nr. 6. - *S. 62. Dahlerup*: Stamtavle over Familien Dahlerup og dens Sidelinier, 4. udg., 1913. H. B. Dahlerup: Mit Livs Begivenheder I, 1908, s. 5ff. - *S. 64. Madvig*: J. N. Madvig: Livserindringer, 1887, s. 53. Madvigs værelse var i forstanderboligens tagetage bag tagkvisten til højre. Endnu er bevaret en bjælke, hvori han har skåret sit navnetræk. - *S. 65. Optællingslister*: HHA Breve og dok. 1739—1836. - *S. 66. Dahlerup*: Wiwel I, nr. 3. - *S. 68. Branden*: Hillerød By, 1925, s. 115. - *S. 69. Mynsters visitats*: Bjørn Kornerup: J. P. Mynsters Visitatsdagbøger 1835—53, I—II, 1937. *Svend Petersen*: Frederiksborg Amts Spare- og Laanekasse 1842—1942, s. 160. HHA Hospitalsforstanderens korrespondancesager 1838—62. - *S. 71. Koleraen*: HHA Korrespondancesager 1838—62. HHA Kirkebogen s. 301. Frederiksborg Amts Avis 20. aug. 1903. - *S. 73. Auktionen*: Hillerød købstads auktionsprotokol 1867. *Kapellanen*: Hofman VII, s. 168. - *S. 74. Inventaret*: Tillæg til Fortegnelse over hospitalets lemmer 1838—62 i HHA. *Kirkesalen*: Breve og dok. 1726—53, I. - *S. 75. Alterkalken*: Indskriften tydet af dr. phil. Jan Steenberg. *Det røde klæde*: Seeger II, s. 25. *Plankeværket*: Partikulærprotokol 1746—50. - *S. 76. Kapellanboligen*: Kopibog 1751—62. Kronens skøder 1731—65, s. 456. Wiwel I, nr. 17. *Platou*: »Prædiken holden 2den Advent Søndag 1790 udi Friderichs-borg og Herlev Kirker.« - *S. 78. Hostrup og ikke-grundtvigianerne*: Dagblad for Frederiksborg Amt 9. jan. og 11. jan. 1868. - *S. 80. Nye fundats*: Findes trykt i Departements-tidende nr. 59—60, 1870, s. 817. *J. B. Gjern*: Frederiksborg Amts Spare- og Laanekasse 1842—1942, s. 213. - *S. 81. Legatet*: Hillerød Hospitals kopibog 1861—1929 i Legatets arkiv. Fundatsen trykt, smst.

NAVNEREGISTER

- Abel, Albrecht, købmand, 58
 Abel, Jacob, tobaksspinder, 28, 38
 Adolph, Christen Jacobsen, købmand, 44, 45
 Andersen, Fritz Carl Emil, kateket, 78
 Anna Sophie, Frederik IVs dronning, 39
 Arctander, Hans Nicolai, amtmand, 62
- Balle, Nicolai Edinger, biskop, 58, 62, 86
 Bang, Frederikke, f. Dahlerup, 67
 Bang, Hans Madsen, hospitalsforstander, 23, 24, 25, 26, 39, 40, 42, 43, 44, 49, 75, 85, 86
 Bang, Johan Otto, professor, 43
 Bang, Ole Madsen, byskriver, 26, 85
 Bang, Oluf Lundt, overlæge, 67
 Bang, Sophie Marie, f. Dahlerup, 67
 Bang, Vilhelm, præst, 67
 Bang, Villum, degn, 43
 Bastholm, Christian, hofpræst, 53, 54, 55, 57, 59, 62
 Bencke, William H., hospitalsforstander, 81
 Bendsen, Rasmus, møller, 24
 Bentzon, Christopher, amtsforvalter, 71
 Birch, Lars Hansen, guldsmed, 62
 Birch, Sofie Marie, se: Dahlerup
 Birch, Vilhelmine Marie, se: Dahlerup
 Bloch, Carl, maler, 77
 Blovstrød, 22
 Bluhme, J. B., hofpræst, 42, 46, 47, 48
 Blumenthal, Georg Henrik, kirurg, 19, 85
 Bondesen, Bonde, amtsfuldmægtig, 36, 42
 Borella-Hansen, S., snedkermester, 61
 Brun, Thomas, bartskeer, 17
 Brunn, J. J., 31
 Buchwald, Balthazar Johannes de, professor, 38, 39, 85
 Buchwald, Johannes de, professor, 38, 39, 85
 Bøgvad, Dorothea, 74
 Børsch, købmand, 68
- Charlotte Amalie, Frederik IVs datter, 74
 Christensen, Jørgen, byskriver, 28
 Christian IV, 17, 41
 Christian VI, 26, 29, 30, 36, 40
 Christian VII, 53, 54, 55
 Christian VIII, 67, 70
- Dahlerup, Carl, herredsfoged, 67
 Dahlerup, Christian, præst, 67
 Dahlerup, Edvard, livlæge, 67
 Dahlerup, Frederikke, se: Bang
 Dahlerup, Hans, hospitalsforstander, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 86
 Dahlerup, Hans Birch, viceadmiral, 63, 66, 86
 Dahlerup, Henrik, justitsråd, 67
 Dahlerup, Lars, apoteker, 67
 Dahlerup, Ludvig, præst, 67
 Dahlerup, Sophie Marie, se: Bang
 Dahlerup, Sofie Marie, f. Birch, 62
 Dahlerup, Valdemar, præst, 67
 Dahlerup, Vilhelm, sekondløjtnant, 66
 Dahlerup, Vilhelmine Marie, f. Birch, 62
 Dahlstrøm, Mathias, regimentsskriver, 42, 43, 49, 57
 Dallerup by, Tyrsted sogn, 62
- Ebbesen, Claus, købmand, 26, 28, 85
 Erlandsen, madam, gæstgiverske, 61
 Esbønderup, 22, 43, 51, 59, 67
 Esrom kloster, 75
 Ewertsen, Johan Henrik Adolph, distriktslæge, 68, 69
- Franz Josef, østrigsk kejser, 66
 Frauen, Johan, kgl. konfessionarius, 36
 Fredensborg, 24, 29, 30
 Fredensborg slot, 30, 60
 Fredensborg slotskirke, 14, 29, 30, 40
 Frederik IV, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 17, 18, 30, 35, 74, 75, 78, 85
 Frederik V, 48, 49, 50, 52, 55
 Frederiksborg, se: Hillerød
 Frederiksborg amt, 5, 8, 13, 17, 20, 28, 51, 53, 59, 62, 69, 73, 78, 80, 83
 Frederiksborg Amts Centralsygehus, se: Hillerød
 Frederiksborg Amts historiske Samfund, 9, 84
 Frederiksborg slot, 9, 24, 28, 47, 76
 Frederiksborg slotskirke, 30, 38, 40, 41, 70, 73, 75, 77, 78
 Frederiksborg slotssogn, se: Nyhuse
 Friis, Jørgen, præst, poet, 12, 29, 85
- Gadevang, 14
 Galskjøt, Johannes, præst, 71
 Gjærn, Jens Bloch, hospitalsforstander, 72, 80, 86

Gram, Friderich von, amtmænd, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 23, 24, 26, 28, 32, 35, 36, 37, 40, 42, 46

Gram, Friderich Carl von, amtmænd, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 86

Grubbe, Lars, hospitalsforstander, 16, 23, 26

Grundtvig, Isak, præst, 28, 35

Hammersholt, 45, 46

Hansen, Poul, møller, 31

Heimbrod, C. J., sten- og billedhugger, 12, 85

Helsingø, 12, 29

Helsingør, 7, 24, 38, 39, 52

Helsingør, Karmelitterklosteret, 8

Hengst, Georg Erasmus, kirurg, 52, 86

Hersleb, Peder, præst, 9, 10, 84, 85

Hertel, Hans Chr., adjunkt, 80

Hillerød,

Arbejdsanstalten, 72, 73. Asyl, 71.

Bakken (Bakkegade), 27, 51. Borger-

stiftelsen, 25. Byporte, 28, 58. Carls-

berg, 62. Civilforsvarets kaserne, 51.

Frederiksborg Sangforening, 69. Frede-

riksgade, 68. Galgebakken, 46. Gamle

Jærgaardsvang, 24, 51, 86. Garderstal-

den, 51. Helsingørgade, 25, 27, 51. Hil-

lerødsholm, 31. Hospitalskirken, 25, 26,

29, 60, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78.

Hospitalets legat, 6, 81, 82, 86. Ilde-

brande, 12, 27, 29, 68, 69, 74. Kapel-

lanboligen, 76, 86. Kirkegård, 23, 30, 71,

76. Kolerlazaret, 71, 72. Kgl. kro, 36.

Ladegårdsmøllen, 24. Latinskolen, 14,

46, 47, 54, 64, 68, 73, 76. Lille Jæger-

gaardsvang, 11, 12, 51, 76, 85. Lowson-

ske magasinbygning, 51. Møllestræde,

51, 71, 76. Mørkegade (Østergade), 62,

63, 69, 78. Overdrev, 63. Postgården,

24. Præstegården, 9. Slagtergården, 28,

70. Slotsgade, 5, 6, 12, 21, 26, 27, 29,

61, 68, 69, 70, 73, 76, 80. Slotskroen,

70. Slotsmøllen, 23, 26, 85. Slotssøen,

24. Sparekassen, 80, 86. Stutteriet, 18.

Sygehuse, 50, 51, 52, 53, 59, 67, 86.

Sdr. Banevej, 51. Tinghus, 71. Turist-

forening, 65. Torvet, 5, 24, 61.

Hofman, Hans de, 84, 85, 86.

Holberg, Ludvig, digter, 39

Holbo herred, 37

Holbæk, 68

Holbæk amt, 60

Holm, Paul, overlærer, 6

Holm, Peter, kaptajn, 62

Holsten, 35

Hornbæk, 69

Hostrup, J. C., præst, digter, 78, 86

Hørsholm amt, 13, 59, 69

Ingvordsen, Hans, tårngemmer, 32, 85

Jensen, Peder, grovsmed, 26

Jespersen, Hans Ancher, præst, 64

Juliane Marie, Frederik Vs dronning, 52, 60

Junge, Johan Bøj, vicebrandmajor, 76

Klavsholm, 39

Knuth, Hans Schack, amtmænd, 69

Kofod, Marie, etatsrådinde, 64

Kronborg amt, 8, 13, 20, 22, 28, 51, 59, 62, 69

Kronborg slot, 12

Kutsch, Johan, bartskærer, 17, 18

København,

Christiansborg slotskirke, 78. Frederiks

hospital, 53, 67, 68. Helligåndskirken,

30. Højesteret, 43. Det kirurgiske Aka-

demi, 67. Det kirurgiske Amfiteater, se:

Theatrum. Pesthuset, 8. Theatrum ana-

tomico-chirurgicum, 53, 67. Universi-

tetet, 39, 43, 53. Vor Frelsers kirke, 43.

København amt, 13, 20, 59

Larsen, Lars, postmester, 24, 26

Larsen, Lars, værtshusholder, 73

Lazarus, 22, 30

Levetzau, Henrik von, amtmænd, 53, 54,

55, 57, 59, 62

Lewinsky, Viggo C., tømmerhandler, 73

Levin, Louis, distriktslæge, 69

Licht, Christian, amtskirurg, 51

Linttrup, Søren, kgl. konfessionarius, 13, 16, 26, 36

Liudersen, se: Lüders

Lolland, 39, 64

Lottrup, Jens, byfoged, 38

Louise, Frederik IV's dronning, 75

Lowson, Jacob, amtsforvalter, 49, 50, 51

Luja, Thomas Reinhold Christensen, hos-

pitalspræst, 76

Lüders, Andreas, kabinetssekretær, 10

Lyngby, 68

Lyng, Andreas Nielsen, distriktskirurg, 67, 68

- Madvig, Johan Nicolai, politiker, filolog, 5, 64, 65, 86
 Martensen, H. L., biskop, 69
 Maximilian, kejser i Mexico, 66
 Mesler, H., præst, 22
 Mikkelsen, Jens, byfoged, 28
 Mogensen, Anker, slagtermester, 54, 73
 Mogensen, M. P., slagtermester, 73
 Moltke, A. G., overhofmarskal, 52
 Morsleth, Joen, regimentsskriver, 28, 32, 35
 Muus, Jacob, præst, 37
 Mynster, J. P., biskop, 69, 70, 86
 Neander, Johan Samuel, kirurg, 38, 39, 86
 Nyborg, 26
 Nyhuse, 6, 55, 61, 79, 80, 81
 Nr. Herlev, 9, 53, 85, 86
 Odden kirkegård, 67
 Odense, 67
 Offenbergh, Charlotte Amalie von, hoffrøken, 39
 Olivarius, præst, 74
 Ostindisk kompagni, 62
 Pallesen, Rud., bogtrykker, 6, 83
 Peder Paars, 39
 Petersen, Andreas, værsthusholder, 70
 Petersen, Mogens, brygger, 70
 Petersen, Svend, hospitalsforstander, 69, 70, 71, 72, 80, 86
 Platou, Michael, hospitalspræst, 76, 86
 Pogwisch, Otto, lensmand, 17
 Preussen, 52
 Qvist, Frederik, kgl. konfessionarius, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 53, 86
 Raagaards bakke, 46
 Ramus, kancelliråd, 28
 Rasmusdatter, Marie, se: Valeur
 Rehfeldt, Albrecht, hospitalsforstander, 43, 44, 45, 46, 48, 53, 54
 Rehfeldt, E. B., 54
 Rehling, Johan Andreas, præst, 76
 Reinhard, Joachim Nicolai Vilhelm, distriktskirurg, 68
 Reinstrup, E., politimester, 6
 Rom, 66
 Rosenquist, regimentsskriver, 62
 Roskilde, 24
 Rosted, sadelmager, 66
 Scheiermacher, Christopher, slotsforvalter, 26
 Schmaltz, Jacob Heinrich, kirurg, 19, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 52, 85
 Schmaltz, madam, kirurgs enke, 38, 76, 85
 Schrader, Stephan Ditlev Edv., kateket, 78
 Seeger, Vald., 84, 85, 86
 Sigerslevøster, 22
 Sjællands odde, 67
 Sjællands stift, 9, 11
 Slangerup, 7, 17, 18, 24
 Sletten, 28
 Slotssognet, se: Nyhuse
 Sophie Hedvig, Frederik IVs søster, 74
 Sophie Magdalene, Christian VI's dronning, 74
 Stahl, Poul Bertram, kirurg, 17, 18
 Steenberg, Jan, dr. phil., 6, 85, 86
 Stenløse, 22, 37
 Struensee, J. Fr., greve, geheimekabinettsminister, 53
 Strø, 61
 Sundby, Ole, 61
 Søsrum, 22
 Thorvaldsen, Bertel, billedhugger, 66
 Thygesen, Peter, bartskeer, 17
 Torm, Erik, regimentsskriver, 18
 Trankebar, 62
 Tulstrup, 32
 Tyrsted sogn, Vejle amt, 62
 Ulstrup, Christen, amtsforvalter, 42
 Utterslev, Lolland, 64
 Waichofsky, madam, oldfrue, 32, 85
 Valeur, Andreas, 61, 86
 Valeur, Marie, f. Rasmusdatter, 61
 Valeur, Hans Peter, 61, 86
 Vedbæk, 28
 Wedel, Peder, præst, 42, 49, 50
 Vemmetofte adelige Frøkenkloster, 74
 Wildbrecht, Abraham, amtskirurg, 52, 53, 60, 67, 68, 86
 Wildbrecht, Johan Vilhelm, regimentsskirurg, 52
 Wildbrecht, Samuel, livkirurg, 52
 Wisch, Mathias, hospitalsforstander, 53, 54, 57, 58, 59, 62, 65, 86
 Wiwel, N. P., 84, 85, 86
 Wohlert, H. F., hofkirurg, 53
 Worm, Christen, biskop, 11
 Zwingmann, Christian, arkitekt, 79, 80
 Ølstykke herred, 37
 Østvig, 66

BILLEDFORTEGNELSE

Biskop Peder Hersleb (<i>Maleri på Frederiksborg Museet</i>)	10
Amtmand Friderich von Gram (<i>Maleri tidl. på Boller</i>)	11
Mindetavle fra hospitalets oprettelse 1726 (<i>Nyhuse alderdomshjem</i>)	13
Hospitalets fundats (<i>Landsarkivet for Sjælland m. v.</i>)	15
Slotsgade 23—25 (<i>Fotografi tilh. slagterm. A. Mogensen, Hillerød</i>)	21
Christi Nadver (<i>Maleri i Hillerød Borgerstiftelse</i>)	25
Mindetavle 1733—1734 (<i>Nyhuse alderdomshjem</i>)	27
Pengetavler (<i>Helligåndskirken, København</i>)	30
Prospekt af Frederiksborg ladegård 1753 (<i>Efter stik af I. I. Bruun</i>)	31
Christian IVs fattigblok (<i>Frederiksborg slotskirke</i>)	41
Amtmand Friderich Carl von Gram (<i>Radering efter samtidig tegning</i>)	47
Mindetavle fra 1780 (<i>Nyhuse alderdomshjem</i>)	56
Lysetager fra hospitalskirken (<i>Hillerød Hospitals Legat</i>)	74
Alterkalk og disk fra hospitalskirken (<i>Hillerød Hospitals Legat</i>)	75
Kirkosalen i den nye hospitalsbygning (<i>Fotografi i Nyhuse alderdomshjem</i>) . .	77
Hospitalsbygningen i Nyhuse (<i>Fotografi i Byhistorisk arkiv</i>)	79

INDHOLD

Forord	5
Indledning	7
Planerne om et hospital i Hillerød	9
Hospitalets ledelse og økonomi	12
De første læger i Hillerød	16
De spectaculeuse	19
Hospitalsforstander Hans Madsen Bang 1730—54	23
Hospitalets genopførelse efter branden 1733	26
Tavlepenge og andre indtægter	29
Hospitalskirurgen	33
En egennyttig hospitalskirurg	35
Processen mod Hans Madsen Bang og hans arvinger	39
Striden om forstanderens bolig	43
Amtmandens og hofpræstens uoverensstemmelser	46
Frederiksborg distrikts sygehus oprettes	50
Mathias Wisch's forstandertid 1777—1801	53
Hospitalets lemmer henimod år 1800	59
Hospitalsforstander Hans Dahlerup 1801—38	62
Hospitalets læger efter 1800	67
Hospitalsforstander Svend Petersen 1838—62	69
Hospitalet nedlægges	72
Hospitalskirken	73
Hospitalets nye fundats 10. oktober 1870	78
Hillerød Hospitals Legat	81
Efterskrift	83
Noter og kildehenvisninger	84
Navneregister	87
Billedfortegnelse	90

DET GAMLE
HILLERØD HOSPITAL

*er trykt i 1400 nummererede eksemplarer,
hvoraf dette har*

N° 1324

*Bogen er privattryk
og kommer ikke i handelen*